

899.530.09
JL81

Муллоёри
ванҷӣ
Аҳвол ва ашъор

Китоб аз торнамои www.vanj.info боргирӣ шудааст

291.550.09
1721
АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ХОВАРШИНОСИ

МУЛЛОЁРИ ВАНҶИ

(Аҳвол ва ашъор)

Мураттиб ва муаллифи сарсухан А. ҲАБИБЗОДА

813904

ДУШАНБЕ—1993

Китобе, ки дар даст доред, аз ахвол ва ашъори бехтарин шоири нимаи дуввуми асри XIX ва ибтидои асри XX сарзамини шоирхези Бадахшон Мулло-ёр Муҳаммади Ёрии Ванҷӣ маълумот медиҳад. Дар баробари ин бори аввал ашъори нисбатан пурратари ин шоири номи ҳамгун китоби мустақил ба хонандагони ғиромӣ пешкаш мешавад. Китоби мазкур ба ҳамаи завқмандон ва ихлосмандони адабиёт ва хусусан дӯстдорони ашъори бонамаки Муллоёр лаззати фаровоне ҳаҳад бахшид.

Инчунин хонанда дар қисми мулҳақот бо ашъори якчанд шоироне, ки ба лаҳҷаи ванҷӣ ё ки дарвозӣ ниср эҷод карда шинос хоҳад шуд.

С А Р С У Х А Н

Чунон ки аз тадқиқотҳо ва пажӯишҳо ба назар мерасад, анъанавӣ тазкиранависӣ ё ки зикри аҳвол ва ашъори шуаро дар адабиёти тоҷик анъанавӣ кадим буда омада ба рузҳои мо расидааст. Хусусан дар асри XIX ва ибтидои асри XX дар Бухоро ва Қуқанд қариб 10 тазкира тақлиф шудааст. Вале мутаассифона, ҳамаи он тазкираҳо танҳо шоирони соқини Бухоро, Самарқанд, Қуқанд, Тошқанд, Хучанд, Истаравшан ва шоирони қуҳистоне, ки дар ҳамон ғирду атрофи шаҳрҳои марказ зиндагонӣ кардаанд, ба онҳо дохил кардаанд. Аммо аксар шоирони қуҳистони Бухорон Шарқӣ ва Бадахшон, ки дар маҳалҳои дурдаст зиндагӣ ва эҷод кардаанд, дар ин тазкираҳо дохил нашудаанд. Шоирон Форинг, Мирзобобо, Мирзо Мурассаф, шоир Фавқии Ҳисорӣ, Носех, Абдурахим, Қозӣ Шафев, Хотирӣ, Мирзо Рачаб, Мучрими Рогӣ, Мирзоқадими Қулоби, Шохидӣ, Чомӣ, Абдулхай, Хундил, Бухорӣ, Ранча, Гармӣ, Насимӣ, Ҳаҷри Қаротегинӣ, Ҳабо, Қули, Маъдум, Маҳмуд, Габро, Маслак, Фитрат, Мавлавӣ Ҳичрӣ, Шамсиддин, Омӣ, Дарвозӣ, Маҳзун, Ори ва Ёрии Ванҷӣ ва боз дигарон аз ҳамин қабил шоирон мебошанд. Шоирони вилояти Бадахшони қуҳистон, ҳамчун Суфӣ Муборакқадим, Шамшер, Шохфутур, Мирзобод, Ҷаффар, Шохабдуллоҳ, Заъифӣ ва дигарон низ дар ҳеҷ яке аз ин тазкираҳо ҷой нагирифтаанд. Сабаби ин воқеаро устод А. Дехотӣ дар мақолаи худ «Шоирони қуҳистон» хеле дуруст нишон дода чунин қайд кардааст:

«Албатта, эҷодиёти онҳоро (яъне шоирони қуҳистонро) аз як ё ду-се назар иборат аст, гуфта гумон кардан дуруст нест. Аммо сабаби асосии номашхур мондан ва ба тазкираҳо надаромада, гум шуда рафтани дигар асарҳои ин шоирон аз муҳити адабӣ ва аз марказҳои намин дур будани онҳо бояд бошад»¹.

Ин фикри устод А. Дехотӣ дар ҳақиқат ҳам дуруст буда, сабаби асосии номашхур мондани шоирони қуҳистон мебошад. Воқеан номашхур мондани Мулло Ермуҳаммади Ёрии Ванҷӣ низ дар ҳамин аст. Роҳҳои дунворғузар ва пурхавфу хатари Дарвозу Ванҷӣ пеш аз инқилоби октябрӣ ба ҳама кас пушида нест. Хусусан водии Ванҷ барои бироҳи ва дар як дараи наздики пирахҳои қуҳан воқеъ буданиаш, ба қиёсони Дарвоз ҳамчун ҷои бадарғагоҳ низ нестифода бурда мешудааст, ки ба ин фикр нақли С. И. Климентский доир ба шоир Ҳамидуллобек, ки бо ғазали Мири Дарвоз ба Ванҷ бадарға шудааст, гувоҳӣ медиҳад. Аз он ҷустуҷӯҳои до-

¹ А. Дехотӣ, Қуллӣёт, ҷ. V, Душанбе, 1966, с. 301–302.

ир ба ахволу ашъори Муллоёр чунин маълум шуд, ки то инқилоби Октябр касе доир ба ин шоир сухане нагуфта ва маълумоте надодааст ва ин кор бесабаб нест. Дар ин ҷо аз мақолаи устод Дехотӣ ёдовар шуда, фикри ӯро баён кардан лозим донистем: ӯ чунин менависад: «...Дахҳо шоирон ва адибони боистеъдод дар камбағали, хорӣ, дар асорати надимии мирҳон Ҳисор, Кӯлоб, ҳокимони Балҷувон, Дарвоз ва ғайра ҷон додаанд, ё ба «гуноҳ»-и саркашӣ кардан аз мадҳкунии онҳо (мирон, ҳокимон) маҳв ва бе-номуи пишон карда шуданд»¹.

Аз он ҷое, ки Ёрмуҳаммади Ёрӣ шоири пешқадам ва тарафдори халқи камбағал ва ифодакунандаи ҳамаи нобаробариҳои ҷамъияти феодалии замонаш буд ва ӯ мадҳи шаҳи Дарвоз Сирочхонро ҳамчун фитрати пасти шоирӣ медонист ва зулмкории ӯро наменвисандид, маҷбур шуда аз таъкиби ӯ роҳи Бухоро ва баъд роҳи Маккатуллохро пеш гирифтааст. Бо он нигоҳ накарда, ки шӯҳрати Ёрӣ дар Ванҷ на кам аз Мулло Мушфиқӣ дар Бухоро бошад ҳам, вале касе аз тарсу бими Сирочхон ва ҳокимони дигари Дарвоз доир ба шӯҳрати Муллоёр забон кушодан наметавонистанд. Олими советӣ С. И. Климчицкий доир ба шӯҳратмандии Муллоёр чунин менависад: «...Во многих чертах творчество Мулло Ёора можно было бы сравнить с творчеством приобретевшего широкую известность в Бухаре и Самарканде поэта Мулло Мушфики»². Дар Дарвоз ривояте мекунанд, ки гуё Мулло Мушфиқӣ барои озмуни табъ ва мушоира ба Дарвоз омада ханӯз ба маркази ноҳия нарасида дар бадеҳа ба байтбарак аз як зани содаи дарвозӣ шикаст хӯрда, аз ҳама он ҷо ба Бухоро пас мегардад ва ба маркази Дарвоз—Қалъанхум рафта дилб наместавад. Доир ба мақолаи худ «Дарвазские фахлавийот» С. И. Климчицкий чунин менависад: «Предмет настоящей статьи — не описание одного из дарвазских говоров таджикского языка, а отражение этих говоров в литературных произведениях поэтов преимущественно конца второй половины прошлого столетия, написанных не на таджикском литературном языке этого периода, а на местном диалекте. Материал по этому вопросу был собран мной во время поездок по Дарвазу в 1925 и 1930 г.г.»³.

С. И. Климчицкий дар мақолаи зикрфита асосан доир ба лаҳҷаҳои сухангӯии мардумони Дарвоз ва ҷиғуна инъикос ёфтани забони лаҳҷаи Дарвоз дар шеър сухан ронда анъанавӣ будани ин ходисаро қайд мекунад. Ӯ менависад, ки дар адабиёти форсу тоҷик ин анъанаро Бобо Тоҳири Ҳамадонӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ, Саъдӣ, Восифӣ низ ба қор бурдааст. Муаллифи мақола қайд мекунад, ки сабаби ба лаҳҷаи дарвозӣ навиштани шеър на аз он ҷост, ки ин муаллифон ба забони адабӣ шеър навиштавон наметавонистанд.

¹ А. Дехотӣ, Намунаҳои адабиёти тоҷик, Сталинобод, 1940, с. 217.

² С. И. Климчицкий, Труды, тал. бозы, том IX, стр. 70.

³ «Труды таджикистанской базы IX—история—язык—литература». Изд. АН СССР, 1940 г., стр. 65.

на хоҳиши абадӣ гардонидани лаҳҷаи худ дар адабиёт дошта бошанд, балки ҳамчун воситаи услубӣ ба «мавзӯҳои паст», ки баъдҳо аз адабиёти хаттии адабӣ бароварда шудааст, ин воситаро кор формудаанд. Вале мақсади асосии онҳо танҳо барои ҳазл-омез ва намакии қардани ашъори худ ва наздик қардани шакл ва мазмуни ашъорашон ба ҳаёти реалии мардум мебошад, ки ин то дараҷае ҳақиқӣ ва реали будани ин масъаларо мефаҳмонад. Сабаби дигари бо услуби махсус, яъне лаҳҷаи дарвозӣ шеър эҷод қардани Муллоёр ва чанд нафари дигаре шоирони Дарвоз, ба назари мо, чунин менамояд, ки шоирон бо ин услубу воситаи ашъори танқидӣ ва фикрҳои иҷтимоӣ доштани ашъори худро аз ҷаҳми ҳокимони замон пушидани будаанд, зеро аксари ҳокимон аз мардумони Бухоро ва туркнажод буданд, ки ин лаҳҷаро хуб намедонистанд. Илова бар ин ба хонандагон ва сомебони маҳаллӣ фаҳмидани ва аз бар қардани шеърҳои ба лаҳҷаи онҳо навишта шуда осонтар ва ширинтар менамуд ва барои сурудани он шеърҳо душворӣ намекашиданд. Боз як хусусияти ин ашъор дар он аст, ки онро ба забони адабӣ баргардонидан низ душворӣ надорад.

Мутаассифона, ҳангоме ки ман китоби «Ганҷи парешон»-ро тартиб меодам, аз маълумоти ин олимӣ пухтакор ва домани вассон илмӣ дошта, забоншиноси шухратманд С. И. Климчицкий, ки дар мақолаи «Дарвазские фахлавийот» ба таври пурратар истифода накардаам. Хусусан маълумотҳои пурқимати ӯ доир ба баязе шоирони Дарвоз ва хоса аз Мулло Ёрмуҳаммади Ванҷӣ ба тариқи ҷояду бояд баҳра набурдем. Пас аз мутолиаи чандбора равшан гашт, ки доир ба шоирони маҳаллии Дарвоз ва аз ҷумла Мулло Ёрмуҳаммади Ёрӣ пеш аз ҳамаи олимони шуравӣ С. И. Климчицкий маълумот дода будааст. Бартарини маълумоти ин олим боз дар он аст, ки ӯ ин маълумотро аз рӯи сарчашмаи хаттӣ, яъне баёзҳои дар Дарвоз ба дастӣ ҳудаш расидагӣ баён кардааст. Дар боран Муллоёри Ёрӣ чунин менависад: «Наиболее выдающимся из перечисленных поэтов Мулло Йор-Йор и Мулло Азим-Кайфи. О Мулло Йоре сохранилось больше сведений. Приводимые ниже биографические данные об этом поэте взяты мною из баяза составленного дарвазским же поэтом Аулио Хусайном».

Мулло Ёрмаҳмад, как сообщается в этом баязе происходил родом из иранских Гумуяк (Gumajak) Ванчского кента и родился в 1825 г. Одно время он был мирзой дарвазского шаха, но не поладив с ним, уехал в Мекку и более в Дарваз не возвращался».

Дар ҷои дигар С. И. Климчицкий боз чунин менависад: «Наиболее известным в Дарвазе поэтами, произведения которых встречаются в местных баязах, являются: Мулло Ёрмаҳмад из селения Гумуяк долины р. Ванч, писавший под псевдоним Ёри...».

С. М. Климчицкий мақоларо асосан ба лаҳҷаи забони Дарвоз бахшида бошад ҳам, вале то андозае ба мавҷудияти шоирони маҳаллии он ҷо, ба ашъори ба лаҳҷа навиштаи он шоирон, ному та-

халлус ва аз кадом деҳа будани аксарияти он шоирон ва вази шеърин шеъри онҳоро ба қайд гирифтааст.

Донр ба мазмун ва аҳамияти ашъори Мулло Ёр С. М. Климчицкий чунин менависад:

«Пронзведения Мулло Ёра весьма разнообразны. Творчество Мулло Ёра представляет большой интерес для истории таджикской литературы, тем более что в его стихах отражен ряд событий, нравы и обычаи дарвазского шахства, а не амирской Бухары. Во многих чертах творчество Мулло Ёра можно было бы сравнить с творчеством приобретшего широкую известность в Бухаре и Самарканде поэта Мулло Мушфики...»¹.

Чунин ки мошинем, олимн мазкур донр ба эҷодиёти Мулло Ёри Ёри бахон баъзан додааст. Климчицкий аз осори шеърин Мулло Ёр танҳо 4 шеъри уро интихоб карда ва қайд мекунад, ки сарфи назар аз мазмунашон, ман онҳоро ба максоди интиқоси лаҳҷаи маҳаллии Дарвоз дар шеър, ки максоди асосии ман буд, ба қайд гирифтам. Шеърҳои дар мақолаи худ овардаи Климчицкий аз инҳо иборатанд:

1. Мусулмуну, чи пэшлэк бӣ, ки Роҳарв ай ру му...

2. Маҷу эй беҳабар як майдан нуму нэшу янда...

3. Мусулмуну, ачаб холам батар шӣ...

4. Қори Гурсун ҳамагӣ хилан бечо бидабааст...

Ҳаман ин 4 ғазал 23 байтро ташкил медиҳад.

Чунин тахмин меравад, ки баёзе, ки С. И. Климчицкий аз ӯ ин 4 шеърро гирифта будааст, дар он ашъори Ёри зиёдтар будааст, вале барои ба хати форсӣ лотинӣ ва боз ба русӣ тарҷума кардан ва шарҳи он калимоти лаҳҷавиро додан қори басо душвор буда, муаллифи мақола аз қайди ашъори дигари Ёри худдорӣ кардааст. Дар ин бора ҳудаш чунин менависад:

«В числе приведенных ниже образцов дарвазской литературы мною выбраны независимо от содержания лишь те стихи Мулло Ёра которые имеют непосредственное отношение к затронутой в настоящей работе теме — дарвазскому говору в произведениях дарвазских поэтов»².

Аз ин гуфтаи муаллифи мақола, ба назари мо, чунин менамояд, ки дар он баёзи дастнависи Авлио Ҳусайни Мағмум боз чанд шеърҳои дигари Мулло Ёрмуҳаммад мавҷуд будаанд.

Мутаассифона, ҳоло аз он баёзҳое, ки С. И. Климчицкий соли 1925-ум дучор омада буд, асаре нест ва Авлио Ҳусайн низ ба Афғонистон муҳочир шуда рафта буд, ки ҳоло дар қайди ҳаёт ҳам нест. Бинобар гуфтаҳои боло то инкилоби Октябр маълумоте доир ба ин шоирон боистеъдод ба шакли хаттӣ ба мо нарасидааст. Шаҳсе ки аввалин бор донр ба аҳволн Муллоёр рақам қашидааст, шоир Мағмум-Авлио Ҳусайни Дарвозӣ (Кевронӣ) будааст, ки

¹ С. И. Труды т. базы. Том IX, стр. 70.

² С. И. Климчицкий. Ҳамон ҷо, с. 70.

баёни одими шураи С. И. Климчицкий солхон 1925—30 аз баёни у ахлоли мухтасари Ёриро ба мо накл кардааст.

Ногофта намунад, ки А. З. Розенфельд дар «Намунаҳои фольклори Дарвоз» чунин кайд мекунад, ки бори аввал номи Мулло Ёрмухаммад дар очерки Н. А. Кисляков «Мардумони Ванҷ» (маҷалли «Родина» Ленинград, № 23, 1934) зикр меёбад». С. И. Климчицкий дар ин очерк ва ном бохабар гашта буд ё не мо инро наметавонем, аммо барои он ки ин муаллиф ҳануз солхон 1925—30 маҷалли «Родина» худро ҷамъ оварда буд, мо уро кашшофи аввалини шояд маҷалли Ёр менуморем. Пас аз тадқиқоти С. И. Климчицкий шавас, ки дар роҳи тадқиқи аҳвол ва ашъори Муллоёр заҳмати фаронон канида ва чандин бор ба Ванҷу Дарвозу Бадахшон сафар кардааст, донишманди мухтарам, профессори донишгоҳи Ленинград, дустдори фольклор ва халқи тоҷик Анна Зиновевна Розенфельд мебошад. Ба кушишҳои зиёди ин олимани боғайрат шукри накарда, афсус ки у доир ба аҳволи Муллоёр маълумоти тоҷасро дарёфт кардан натавонистааст. Вале ӯ дар китоби худ «Намунаҳои фольклори Дарвоз» як боби махсусро бо унвони «Шоирони маҳаллӣ» кушода дар он аз осори 8 нафар шоирони маҳалли намунаҳо зикр кардааст. Аз ҷумла аз осори Мулло Ёрмухаммад 143 байт ё ки 36 порча ва байти алохидаро дар он кайд мекунад. Бояд гуем, ки А. З. Розенфельд дар баробари ашъори фольклори ва лаҳҷавӣ баъзе ғазал ва ашъори ба забони адабӣ гуфтаи Муллоёрро дар ин ҷо зикр мекунад ва сабаби он низ равшан аст, зеро у ин ашъорро на аз сарчашмаҳои хаттӣ, балки аз даҳони мардум навишта гирифтааст, ки аз ин ру ба кайд гирифтани ҳамин осори ба вай дучор омада ҳаққонӣ мебошад.

Инро низ бояд зикр кунем, ки дар наشري осори Муллоёр, ки дар «Намунаҳои фольклори Дарвоз» ба кайд дароварда шудаанд, ҳама ва сохтакории зиёде ба назар мерасад. Чунончи дар як ҳуди саҳифаи 226 китоб, шеъри аввал мактаи он вайрон карда шуда ва як байтро кадоме сохтакорӣ карда ба он илова кардааст, ки он аз эҷоди Ёрӣ нест. Мактаи он шеър дар асл чунин аст:

Бар фиреби чилваи дунёи дун, Ёрӣ, маноз,

К-ин аруси бевафо сад хонаи домод сӯхт.

Аммо дар китоби А. З. Розенфельд саҳваи ба ҷои калимаи «Ёрӣ» «чандон» омада ва боз ин байт илова шудааст:

«Сарнавишти Ёрии бечора дар эҷоди халқ,

Қисматаш ин буд чандон чора кард, барбод сӯхт».

Хонандагони гиромӣ аз Лексика (алфоз)-и ин байт пай мебаранд, ки он тарзи гуфтори Муллоёр нест. Дар ҳамин саҳифа матлаи шеъри рақами 4-ро гиред, ки мисраи аввали он «Дардо ки эи сирри руҳи хубон шуда рафтем» ғалат ва бемантик буда, дар асл «Дардо ки асири руҳи хубон шуда рафтем» мебошад. Ё ки дар шеъри рақами 2 миёнаи сеюм ба ҷои калимаи «якрағӣ» «найран-

гӣ» ва дар шеъри рақами 9 ба ҷои калимаи «манқал» «манзил» зикр ёфтааст. Камбудии дигар аз он иборат аст, ки баъзе шеърҳоро С. И. Қлимчицкий ба дигар шоирон ва А. З. Розенфельд онҳоро ба шоир Ғӣ нисбат додааст. Чунончӣ шеъри рақами 4 («Намунаҳои фольклори Дарвоз», сах. 221)-ро Қлимчицкий ба шоир Саид Аҳмади Оӣ ва А. З. Розенфельд онҳоро ба Ғӣ Ванҷӣ нисбат медиҳад. Барои он ки С. И. Қлимчицкий он шеърҳоро аз сарчашмаи ҳафӣ (баёзи Авлиё Ҳусайн) гирифтааст, маълумоти он саҳеҳтар бояд бошад. Матлаи он ғазали Оӣ чунин аст:

«Мэни дармунда ҳарчанде, ки мекунем потелэк янда,
Нашӣ ҳеч ҳосилам як пилтаи тоқи шилэк янда»...

(С. И. Қлимчицкий, т. т. б. АН СССР, 1940
том IX, стр. 89).

Аз ин қабил ғалатҳо дар ашъори дар ин китоб дарҷёфтаи Ғӣ боз бисёр аст. Ба ҳар ҳол А. З. Розенфельд нисбат бар дигарон осори Муллоёрро бештар ҷамъ оварда ва дар баъзе аз поварақҳо сабаб ва макони эҷод шудани шеърҳои алохидаро шарҳ додааст. Бинобар ин ҳисси А. З. Розенфельд дар омӯзиши аҳвол ва ашъори Муллоёр хеле бузург аст.

Олимаи дигаре, ки аз Муллоёр ном бурда ва як шеъри ӯро ба нашр расонидааст, Г. Галимова мебошад. Соли 1957 «Дастнависи номаълуми шеърҳои шоирони кӯхистон /«Шарқи сурх», № 9/ мақолае ҷоп карда як шеъри Муллоёрро низ ба нашр расонидааст. Аҳамияти бузурги ин мақола дар он аст, ки муаллиф дар он аз шоирони кӯхистон номбурда ва зарурати омӯхтани аҳвол ва ашъори шоирони кӯхистонро ба миён мегузорад. Ӯ дар ин бора чунин менависад: «Бояд қайд кард, ки бе омӯхтан ва муайян кардани баъзе хусусиятҳои ҳоси ин адабиёти «маҳаллӣ» дар бораи таърихи адабиёти тоҷики ин давра (яъне асри XIX ва ибтидои асри XX—А. Ҳ.) тасаввури пурра доштан мумкин нест».

Гуфтан лозим аст, ки баъд аз мақолаи С. И. Қлимчицкий оид ба омӯхтани адабиёти маҳаллии Дарвоз, мақолаи Г. Галимова аҳамияти махсусро дорост.

Соли 1966-ум дар ҳамаи маҷаллаи «Садои Шарк» (№ 6, сах. 100—101) мақолаи шоир Басир Раҷо бо унвони «Ашъори тозаи Ғӣ» ҷоп шудааст. Ӯ дар ин мақола аввал аз маълумоти С. И. Қлимчицкий ва А. З. Розенфельд доир ба аҳвали шоир Ғӣ хабар дода баъд дар бораи надоштани девони ашъори Ғӣ чунин менависад: «...Аммо рафти воқеа ва ҳуди шеърҳои шоир гувоҳӣ медиҳанд, ки вай девоне такмил надодааст ва дигарон низ ашъори парокандаи ӯро дар як ҷо гирд наовардаанд».

Ин гуна фикри баёнкардаи муаллиф ба назари мо дуруст наменамояд, зеро рафти воқеаи навиштани шеър ва шеърҳои шоир ба девон надоштани ӯ гувоҳи шуда наметавонанд. Дар ашъори мавҷудан шоир ҳам ишорае ба девон надоштани ба назар намерасад. Илова бар ин Ғӣ аз Дарвоз баромада ба Бухоро ва аз он ҷо

ба Кобул, Ҳиндустон ва баъд ба Макка сафар кардааст, ки шояд ягон кас ва ё худи Ёрӣ дар он ҷойҳо девонашро тартиб дода бошад. Дар ин бора кайди С. И. Климчицкийро низ ба мадҳи назар гирифтани лозим аст. У дар ин хусус чунин менависад: «Ба ман гуфтанд, ки дар Дарвоз девони Мулло Ёр, Мирзо Ҳабо ва Мирзо Иззатшоҳ мавҷуд аст, вале ман худам онҳоро надидам». Вале чунон ки аз тадқиқотҳои баъдина маълум шуд, девони Ҳабо ва Мирзо Иззатшоҳ ҳоло ба даст омаданд, ки аз дуруст будани ишораи С. И. Климчицкий гувоҳи медиҳанд ва аз тахмин дур нест, ки шояд девони Муллоёр ҳам дар дасти касе буда ва то кунун ба мо дастрас нашудааст. Аммо ба таври қатъӣ ҳукм кардан, ки шоир «девон надорад» ба фикри мо он қадар дуруст намебуд.

Муаллифи он мақола боз чунин фикреро ҳам баён намудааст: «Аз 42 шеър, ки дар дасти мост 18-тои он ба шахсони алоҳидаи таърихӣ ва воқеаҳои ба вучудодада бахшида шудаанд. Ин он маъноро дорад, ки Ёрӣ тамоман ба шеърнависӣ шугл накарда, танҳо ба воқеаҳо ҳамовоз шудааст».

Ба фикри мо, ба чунин ҳулоса омадани ин муаллиф низ ба ҳеҷ гуна ҳақиқат рост намеояд. Зеро дар ашъори Ёрӣ шеърҳои ишқӣ кам нестанд ва ғайр аз ин шоир метавонад шеърҳои худро ба шахсони таърихӣ бахшида ва ин ҳеҷ гоҳ маънои шугл надоштани ўро ба шеърнависӣ намефаҳмонад. Аксари ашъори мавҷудани Ёрӣ ба мавзӯҳои гуногун ва эҳсосоти шоирона навишта шудаанд, ки пайдоиши онҳо бе шуглу меҳнати эҷодӣ имконнопазир мебуд. Инъикоси воқеаҳои замон дар ашъори Ёрӣ гувоҳи шоири бузург будани ўро мефаҳмонад. Б. Расо дар ин мақола кайд мекунад, ки ў ба баёзе «чузъгире» дучор омадааст, ки бо дасти худи Ёрӣ навишта шудааст. Дар ӯи чузъгир ба ғайр аз дастнависи Ёрӣ боз чанд намунаи хати шоирон ва амалдорони таъби шоиридоштан Дарвоз мавҷуд будааст. Баёзи дигареро, ки гӯё онро ҳам Ёрӣ тартиб додааст, дар қатори шеърҳои ашъори Мирзо Абдулқодири Бедил чандин намунаеро аз шеърҳои худи ў дар бар мегирад. Муассифона, Б. Расо исбот ва далелҳои бовариноки дастнависи Муллоёр будани ин ду баёз ва ё ки чузъгирро дар мақола зикр намекунад. У дар ин мақола 17 шеъри Ёриро ба таъб расондааст, ки ҳело ҳам кори савоб аст. Аммо аз қадом сарчашма, қадом шеъри шоирро ба кайд даровард ва инчунин варақи саҳифаи он сарчашма боз ҳама бекайд монда, адреси шеърхоро нишон намекунад. Аз ин ҷо ба хонанда боварии қомил ҳосил намешавад, ки ин осори ҷопшуда аз баёзҳои дастнависи худи Ёрӣ бошанд.

Олимони Афғонистон дар маҷмӯаи «Афғонистон» ва «Таърихи адабиёти Афғонистон» аз Муллоёр ба ин тариқ маълумот додаанд: «Ёрии Дарвозӣ аз шуарои бузурги қарни саздаи Дарвози Бадахшон аст. Исмаи Мулло Ёрмуҳаммад бини Мулло Малик (ё ки Мунук-Манак) мебошанд. Вай ба тарафи Бухоро рафта ба дарбори амир Музаффархон расид, сипас ба тарафи Кобул омада, ба тарафи Ҳинд ва аз он ҷо ба сӯи Байтуллоҳ рафт. Шох

чунин пай бурдан мумкин аст, ки шояд Муллоёр дар назди Мулло Гул чанд вакте таҳсил карда бошад.

Доир ба таҳсили Муллоёр дар мадрасаҳои Бухоро низ маълумоти саҳеҳе ба даст надорем. Аммо аз рӯи маълумоти даҳониини ҳамдеҳааш Мулло Давлат, ки вай дар Бухоро таҳсил кардааст, гӯё Муллоёр ба пайванди яке аз ҳешдухтаронаш, ки зани қадом амалдори амири Бухоро будааст, дар яке аз мадрасаҳои Бухоро хонда ва мадрасаро хатм кардааст. Ин ривоят ҳам он қадар аз ҳақиқат дур нест, зеро амалдорони Бухоро духтарони соҳибчамоли Ванчу Дарвоз, Қаротегину Кӯлоб, Ҳисор ва ҳатто Бадахшони дурдастро ба ҳар роҳ бурда ба худ завҷа мекарданд. Илова ба ин, аз осори боқимондаи Ёрӣ низ пай бурда мешавад, ки вай илми шеърро хуб медонистааст. Ҷ пас аз хатми мадраси ба зодгоҳи худ Ванч баргашта мири Дарвоз Сирочхон ўро ба мирзоии ҳудаш таъин мекунад. Агар шоир маълумоти мадрасавӣ наметодшт, шояд ба вазифаи мирзоӣ ҳам таъин намешуд. Дар ашъори Ёрӣ ишорае доир ба мирзо буданаш дар муҳаммаси ҳаҷи ви Муло Соир ба назар мерасад:

«Мулло Гул, гар раис дам зад, бигӯ харфи дигар бозаш,
Наҳоҳад аз қадим Мирзо муҳаммас баҳри хар мезад».

Ба назари мо калимаи Мирзо дар ин байт ишора ба амали мирзоии Муллоёр мебошад. Аз ин байти Ёрӣ низ маълум мешавад, ки ӯ марди сурхмӯ ва мирзо будааст:

«...Ёрии сурхсар ин байта барои меғуфт,
Ки бидонанд ҳама мардум, ки мирзо бедабааст».

Муллоёр ҳамчун шоири пешқадами замон бо тарзи ахлоқу одоб ва таври ҳокимият қардани Сирочхон розӣ шуда натавониста муносибати онҳо бо ҳам вайрон мешавад. Шоир ҳокими замонро ҳаҷв мекунад ва бо ин ҳаёти худро дар хавфу хатар меғузорад. Ҳосидон ва наздикони ҳоким Сирочхонро бар зидди шоир мешӯронанд ва ӯ маҷбур шуда аз таъқиби ҳоким ба Бухоро раҳсипор мегардад. Ҷ ба Бухоро расида дар мадҳи писари амир Музаффар Абдулаҳадхон, ки номзади валиаҳди амир буд, муҳаммаси мадҳия менависад. Вале дарбориёни амир, ки аз он муҳаммас огоҳ мешаванд, қасдан шоирро метарсонанд, ки «бо ин қасидаи амир туро мекушад». Дар ин асно амир, ки он қоғазӣ муҳаммас навишта дар дасташ буда ва бо хизматгори узбекзабонаш гапзатон карда аз соҳиби нависандаи он мадҳ менурсад, хизматгор ба тарафи Муллоёр ишора карда «бӯкишӣ» яъне ин қас гуфтааст. Аммо Муллоёр, ки забони узбакиро наметодист, калимаи «бӯкишӣ»-ро «биқӯш», яъне мекуштааст, дониста аз Бухоро гуреза шуда боз ба Ванч бармегардад. Ҷ медонист, ки дигар аз таъқиби Сирочхон ҳалосе намеебад ва бино бар ин, бо ватани азизаш видо карда ба тарафи Қобул ва аз он ҷо ба сӯи Ҳиндустон ва дар охири ба сӯи Маккатуллоҳ раҳсипор мегардад ва ҷодари ғурбатро ба сар

карда номатълум шуда меравад. Доир ба симо ва шакли зоҳирии Муллоёр низ як далели раднашаванда дар даст дорем, ки шоир аз рафиқи наздики Муллоёр ба таври ҳазлу мазох ба ӯ гуфтааст, ки он чунин мебошад:

Одами сурхест ба мавзеи Ванҷ,
Ҳар нафасе мерасадаш дарду ранҷ.
Риниу сараш сурху кадаш нурдароз
Нолакунон меравад ҳар сӯ ба ноз...
Одами обист зи дарёи шӯр,
Он налиди сурхсари чашмкӯр.
Нест зи синфи башар он зардлаб,
Қамтарак аз хирс чу дорад насаб...
Ефт зи дасти Хумедӣ, нобакор
Сабт ҳамин қисса чу дар шаъни Ёр.

Ин шеър сохтакорӣ ва ё ғалат нест, зеро онро С. И. Климчицкий аз баёз гирифтааст ва зимнан худи Муллоёр ҳам ба дӯшташ тиллагузори карда ба як лаҳзаи он шеър ишора мекунад:

Чаро бо дӯстонат ҳарфи бедастур мегӯӣ?
Муллоёри ғариби бенаворо кӯр мегӯӣ?

Аз ин порчаҳо маълум мешавад, ки дар ҳақиқат ҳам он шоирон бо ҳам ҳазлу мазох ва ҳачву латифа мегуфтаанд.

Ба мо аз ин шеърҳо симои зоҳирии Муллоёр ба назар равшан негардад, ки шоир мисли бисёр мардумони Ванҷ сурхбашара ва баландкад будааст. Профессор А. З. Розенфельд дар поварақи китобаш (с. 227) қайд кардааст, ки «Малик — акаи Муллоёр, ки деҳқонӣ мекард». Вале ба пазари мо ин қайд саҳв аст, зеро Малик исми падари Муллоёр будааст, на исми акааш.

Муллоёр аз худ як писар ва як духтарро ба мерос гузоштааст, ки ҳар дуи онҳо низ онқадар боақлу идрок ва хушёру бедор набудаанд. Шоир дар як шеъраш ба ин маънӣ чунин ишора кардааст:

Бишондум беи мачнун сар зад ангет,
Бидохтум харбуза ӯ қачқапар шӣ...

Муллоёр аз ҳаёти дар Ванҷ мегузарондааш аз ҳар ҷиҳат нозив буда, ҳамеша худро танқид ва мазаммат мекунад, ки чаро аз ин мулк тезтар баромада намеравад? Мисолҳои зеринро хонем:

Ало, эй Ванҷ, расво мекунӣ, нағзак макун, пур кун,
Қарай рут мижаву абрума, ам ришоме ни хэр кун.
Гарангобод Роҳарват, ба мо бисёр таҷанг дорад,
Ту дандун кун паноҳу гинаи ғаждуна туфсур кун...

Дигар:

Ёрӣ, аз ин бехуда мулк охир чаро нагрехтӣ?
Пеши шалокии нокасон мондам басе монанди пак.

Дигар:

Чамъияти дидро талабидем ба олам,
Аз Ванҷзамин саҳт гурезон шуда рафтем.

Аз ин қабил шиқоят аз зиндагии дар Ванҷ гузаронидаи Муллоёр боз ҳам овардан мумкин буд, вале аксари ашъори шоир аз шиқоят пур аст, ки мо онро дар қисми таҳлили ашъораи боз ме-хонем. Аз ашъори шоир маълум аст, ки у аз аҳволи бадӣ иқтисодӣ, беқадру қиматии илму адаб дар замонаш, аз таъқиб ва зулми ҳокимони замонаш «қорд ба гулу» расида аз ватани азизаш дар гурез мешавад. Маълумоти равшане ба даст надорем, вале аз руи нақли ҳамдиёронаш ӯ дигар ба Ванҷ пас нагашта гуё ба Маккаи муборака рафта боқии умрро дар ҳамон ҷо ба сар бурда аст. Он чизе, ки дар баъзе мақолаҳои ҷаридаҳо, ки гуё аз Макка ду ҳафта омада ва дар бораи ӯ нақл карда бошанд ва гуё дар он ҷо зану бача доштааст ва мисли онҳо ҳамагӣ суҳанҳои бофтаи дуруғи маҳз мебошанд ва ҳеҷ гуна далели ростӣ дар онҳо нест, зеро шоир ҳарчанд умри дароз ҳам дида бошад, аз 80—90 зида умр надидааст, ки ҳақиқӣ уро дида бошанд, зеро барои таваллуди Муллоёр расо 166 сол мегузарад, ки воқеан дидани ҳақиқӣ уро боваринок наменамояд. Чизе дигаре, ки ба ҳасби ҳоли Ёри мансуб аст, ин зодгоҳи модараш мебошад. Ҳамаи маълумотҳо ба он гувоҳӣ медиҳанд, ки модари Муллоёр аз деҳаи Сангевии дарози ноҳаи Қалъаиҳум будааст. Профессор А. З. Розенфельд дар повараки саҳифаи (230) китобаш донр ба Сангевии дароз чунин шарҳ додааст: «Сангевии дароз — кишлоқест дар райони Қалъаиҳум, ки падару модари Муллоёр аз он кишлоқ будаанд». Шояд ин маълумот рост бошад ва падару модари Муллоёр аввалҳо дар ин деҳа зиндагӣ карда, сони ба деҳаи Ғумуяки Ванҷ ҳиҷрат карда бошанд. Аммо шоир Муллоёр дар ашъораи ҷунон ки боло зикр ёфт, деҳаи худро Ғумуяк медонад ва ҳамдиёронаш низ уро аз ҳамин деҳа мегуянд, ки он ба ҳақиқат бояд дуруст бошад. Муллоёр ба ҳиҷрат ба таиҳой рафта духтару писараш дар ҳамин деҳаи номбурда умр ба сар бурдаанд, ки аз ҳасби ҳоли онҳо маълумоти дурусте ба даст надорем.

Чунин аст ба таври мухтасар ҳасби ҳоли Муллоёр то замони навиштани ин рисола.

МЕРОСИ АДАБИИ ЁРИ

Чунон ки маълум аст шоир Мулло Ёрмуҳаммад аз қисми аввали номаш ба худ таҳаллули адабӣ интиҳоб кардааст. Дар ақсар ашъораи ӯ, ҳамчун аъъана, аз таҳаллули худ ёдовар шудааст

Агар ҳама ки С. И. Климчицкий аз мавҷуд будани девони ашъори Ҳабо, Иззатшоҳ ва Муллоёр дар Дарвоз шунда бошад ҳам, вале онҳоро ба ҷаъми худ надида будааст. Аммо чунон ки боло нақри он рафта буд, девони Ҳабо ва Иззатшоҳ ҳоло ба даст омадаанд. Доир ба девони Ҳабо муаллифи ин сатрҳо дар «Очерки адабии тоҷик дар нимаи дуюми асри XVIII ва аввали асри XIX» (Душанбе, «Дониш» 1989, саҳ 160—167) нурра маълумот додааст. Девони Иззатшоҳро ҳамкор ва шарқшинос хело ҳам ба ҷаъи Мирғанов Савлатшоҳ ба нашр омода кардааст. Гумон меравад, ки девон ва ашъори шоир, ки аксар бар зидди зулм ва нобаробариҳои ҷамъияти феодализм ва хусусан бар зидди шаҳи Дарвоз Сирочон ва дигарон буд, аз тарафи ин ҳокимони бедод ва ё дар оташи бебоқонаи гулханҳои шахспарастӣ ва китобсузиҳо аз миён рафта бошад. Лекин дар баёзу ҷунгҳо ва маҷмуаҳои ашъор баёзе шеърҳои нароқандан шоир ба қайд гирифта шудаанд. Аз ҷумла 4 адад шеъри шоирро С. И. Климчицкий аз баёзи Авлио Хусайин Мағмур, 17 шеърро Б. Расо аз ду баёзи дастнависи Дарвоз гирифтааст, ки онҳо бо ҷунин унвонҳо ҷоп шудаанд:

1. Кам-кам—2 байт.
2. Охир ҷаро нагрехтӣ—8 байт.
3. Равост—7 байт.
4. Худоё, гар зи ман хастӣ ту розӣ—4 байт.
5. Мулло Соир—10 байт.
6. Кори Давлатдодхоҳ—8 байт.
7. Ҷоки гиребон шуда рафтем—4 байт.
8. Бевафоро надонистам—4 байт.
9. Саравбар ҳам нест—6 байт.
10. Ханҷари ҷаллод суҳт—5 байт.
11. Кам кардаӣ—5 байт.
12. Мақсуд ҷист?—7 байт.
13. Ҳасташ—6 байт.
14. Начуме—6 байт.
15. Мулло Вазир—2 байт.
16. Умри худ кӯтоҳ мебинам—2 байт.
17. Холам батар шуд—9 байт.

Ҷамъ дар ин маҷалла 95 байти Ёри ба нашр расида буд. Дар баёзи № 819 шоирони Дарвоз, захираи АИ Тоҷикистон се ғазали Ёри сабт шудааст, ки аз он якеро Г. Галимова ба ҷоп расонидааст, ки аз 8 байт иборат мебошад.

Ашъори зеринро нигорандан ин сатрҳо дар баёзҳои зиёде дучор омад:

1. Ҷаъан бадор мавсими гул нолаи ҳазор—8 байт (маҷмеъ-ул-ашъор, В 1210, вар. 62 б, захираи Институти шарқшиносии Ленинград).

2. Дар чаман аз рашки қадат сарвро бунёд сӯхт, баёзи рақа-
ми 61, вар. 13, захираи Институти шарқшиносӣ. АИ Ўзбекистон,
5 байт.

3. Чун қадат дар чамани даҳр санавбар ҳам нест, баёзи ра-
қами 61, вар. 13, баёзи рақами 527, сах. 13 нусхаи чопӣ (баёзи
фитрати Дарвозӣ), маҷмуаи Афғонистон, наشري соли 1955, сах.
335/8 байт).

4. Гуландоме, ки олам зери по чун соя паст ҳасташ. Баёзи ра-
қами 819, вар. 51, захираи дастнависҳо АИ Тоҷикистон, 6 байт.

5. Қасида дар мадҳи амирзода Абдулаҳад. (Таърихи адабиё-
ти Афғонистон, 15 байт, сах. 335).

6. Ақлу заковату фаҳм ай беҳавар начуме—3 байт, Таърихи
адабиёти Афғонистон, сах. 335.

7. Ба сар аз ҳасрати оинаи дидор оҳангам, 6 байт. (Баёзи
291, в. 284) захираи АИ Ўзбекистон.

Метавон гуфт, ки он чизе, ки ба рӯи қоғаз навишта шуда ва
ба Муллоёр нисбат дода шудаанд, ҳаминҳо буданд, ки мо сар-
чашмаи онҳоро қайд кардем. Вале аз он ҷое, ки Ерӣ дар бароба-
ри забони адабӣ ба лаҳҷаи маҳаллии худ низ шеърҳои зиёде гуф-
тааст ва зимнан ба ғайр аз ду ғазали он ки ба лаҳҷаи гуфта шуда
ва дар баёзи рақ. 819 захираи АИ Тоҷикистон ба хат ва қайд да-
роварда шудаанд, боқии ашъори ба Муллоёр нисбат додашуда
аз даҳони мардум чамъ оварда шудааст, ки бештари онро про-
фессор А. З. Розенфельд чамъ оварда ва баъзе шеърҳо аз рӯзно-
маҳои ҷорӣ гирифта шудааст, ки сарчашмаҳои онҳо қайд наёфта-
аст. Бинобар ин аз рӯи онҳо ба таҳлили амиқ ва ҳулосаҳои илмӣ
омадан кори душвор аст. Аз он осоре, ки А. З. Розенфельд ба
Муллоёр нисбат дода ҷоп кардааст ба назар мерасад, ки баъзе
аз он ашъор аз зодаи табъи Муллоёр набуда, онҳо пеш аз ба дунё
омадани Муллоёр ҳам ҳамчун ашъори мардумӣ вучуд доштаанд.
Чунончӣ шеърҳои зери рақами 17, 18, 19, 29 (саҳифаи 227) ва
рақами 22-и саҳифаи 228-ро гирем. Ин шеърҳои халқӣ таърихи
қадим доранд. Барои равшан шудан дубайтии саҳифаи 228-и ра-
қами 22-ро хонем:

Ало Начмон, ки Начмон катхудо шӣ,
Чилими нукрагӣ аз даст хато шӣ.
Чилими нукрагӣ бандаш биринҷӣ,
Ки рангу рӯи ёрам қаҳрабо шӣ.

Ин дубайтӣ аз афсонаи бо сурудаш, ки қаҳрамонаш Начмон
мебошад, хело ҳам қадима аст ва ин афсонаро бо сурудаш дар
вилояти Бадахшон ҳанӯз бисёриҳо медонанд. Феълан байти авва-
ли он чунон аст:

Хабар омад, ки Начмон катхудо шуд,
Чилими нукрагин аз даст хато шуд.

Аз ин ҷо ба назари мо чунин намуд, ки қитъаи «Навиштам ман дар ин деволи хона» низ пеш аз ба вуҷуд омадани Муллоёр вуҷуд дошта ва мо онро дар вариантҳои зиёд, вале ба ҳамин як мазмун дар баёзҳои зиёде дучор омадаем. Масалан, Мубораки Ваҳиди онро дар хонаи худ ба ин тарик навиштааст:

Навиштам ман дар ин устуни хона,
Бимонад аз мани мискин нишона,
Агар пурсанд он мискин кучо шуд,
Бигӯ, бигрехт аз ҷаври замона.

Чӣ тавре ки мебинем, ин қитъа фақат бо калимаи «деволи хона» ва «устуни хона» аз ҳам фарқ карда, дар аслаш як чиз мебошанд. Ин гуна ашъорро ашъори оворагардӣ халқӣ гуфта ва он аз эҷоди Муллоёр намебошад.

Ғайр аз инҳо ҷи тавре ки боло ишора рафта буд, шеърҳои рақами 4 («Намунаҳои фольклори Дарвоз», саҳифаи 321) на аз табири Ғри, балки аз осори Саид Аҳмади Ҷри мебошад. (С. И. Климчицкий, труды Таджикистанской базы, история-язык-литература. Изд. Акад. Наук СССР, с. 89). Чунин ба назар намуд, ки шеърҳои рақами 17, 18, 19, 20 аз ашъори Муллоёр набуда, шеърҳои халқӣ ва оворагард мебошанд.

Ба тариқи хулосаи ин қисм ҳаминро бояд гӯем, ки осори аз шарҳномаҳо гирифташудаи Ҷри аз 9 ғазал ва як қасида, ки ҷамъи 63 байтро дар бар мегиранд, иборат буда, осори дигар аз ҷаридаҳо ва аз даҳони мардум ҳамчун осори шифоии мардумӣ ҷамъ оварда шудааст.

МАЗМУН ВА ҶОИ АШЪОРИ ҶРИ

Ҷри аз бузургтарин шоирони охири асри XIX ва ибтидои асри XX Бухорои Шарқӣ мебошад. Бинобар ин ашъораш низ мазмуни гуногун ва пурдомана мебошад. А. З. Розенфельд дуруст қайд кардааст, ки «эҷодиёти Муллоёр шаклан бой ва гуногунмазмун аст, ӯ қисми зиёди шеърҳои худро ба тасвири аҳволи вазини дохилои он даврани Дарвоз бахшидааст»¹ (с. 140).

Муаллифи дигар С. И. Климчицкий дар мақолаи худ доир ба эҷодиёти Муллоёр чунин менависад: «Произведения Мулло Ҷори ба ҷидаи ҷанбаҳои гуногун. Творчество Мулло Ҷори представляет большой интерес для таджикской литературы, тем более что, в его стихах отражен ряд событий, нравы и обычаи Дарвазского шахрства, а не амирской Бухары»² (с. 70).

Ҳамин муаллиф доир ба мазмуни ашъори шоирони Дарвоз мумкин ва шеърҳои ба шева ва лаҳҷаи маҳаллӣ навиштаи шоирони Дарвоз, хусусан чунин баҳо медиҳад:

«Описание местной жизни, осмеяние какого-либо лица или события, сопровождаемое нередко скабрёзной шуткой, таково их

обычное содержание. Оно несколько не умиляет их литературной ценности. Реализм в отображении местных нравов и описании событий и отдельных лиц увеличивает их социально-историческую значимость. Эти же произведения являются ценными документами, фиксирующими особенности живого говора»³ (с. 66).

Дар ҳақиқат ҳам осори боқимондаи Муллоёӣ хело гуногун ва пурмазмун офарида шудааст. У ҳамчун анъана ва шоири боистеъдод шеърҳои анъанавӣ, яъне ишқӣ-лирикиро ба дараҷаи устодона месарояд. Албатта, шоири пурэхоси ишқу муҳаббат жанри шеърҳои ғазалро беш аз ҳама меписандад. Ёрӣ ҳам пеш аз ҳама шеърҳои бисёр хуберо, ки мазмунӣ ишқӣ доранд, ба шакли ғазал ба риштаи назм кашидааст. Ғазалҳои шоир, ки ба қаҳрамони лирики бахшида шуда ва бо мактаҳои зерин оғоз меёбанд, аз қабилҳои ҳамаи мазмунӣ лириқӣ дошта мебошанд:

1. Дар чаман аз рашкӣ қаддат сарвро бунёд сӯхт,
То қунад ёд аз хиромат қомати шамшод сӯхт... 5 байт.
2. Чун қадат дар чамани даҳр санавбар ҳам нест,
Ба узорӣ ту муқобил гули аҳмар ҳам нест... 8 байт.
3. Гуландоме, ки олам зерӣ по чун соя паст асташ,
Ба авҷи хонаи хуршед истиғно нишаст асташ... 6 байт.
4. Ба сар аз ҳасрати оинаи дидор оҳангам,
Лаби захме намоён аст дар мавҷи ранги сангам... 6 байт.
5. Чу гул андар чаман ман худнамоиро намедонистам,
Чу булбул шуру афғону навосро намедонистам... 4 байт.
6. Эй гашта рӯзи равшанам аз меҳри руҳсорат шабак,
Дар баҳри ғам саргаштаам, дур аз барат ҳамчун самак. 6
7. Шӯҳи бебоке, ки қатли бегуноҳон дӯшташ,
Чони сад соҳибдил он ҷо бастан як мӯшташ... 7 б.
8. Дардо, ки асири руҳи ҷонон рафтем,
Парвонаи он шамъи шабистон шуда рафтем... 4 б.
9. Аз арак то бар гули руҳсор шабнам қардаӣ,
Андалебосо маро шайдои олам қардаӣ... 5 б.
10. Гар ман ошиқ нестам мақсуд чист?
Ашқи сурху ранги зарду охи дардолуд чист? 7 б.
11. Фасли баҳору мавсими гул нолаи ҳазор,
Афғон, ки нест дар назар он ёри гулғизор... 8 б.

12. Эй гули боғи дилбарӣ, то ту шудӣ зи ман чудо,
Сабру сукуи зи дил чудо, рӯх шуда зи тан чудо... 6 б.

13. Умрҳо шуд, ки гирифтори тум, эй ҳелагарӣ,
Ҳама дам ташнаи дидори тум, эй ҳелагарӣ.. 6 б.

14. Газам лабҳои майгуни руҳи Гулрезахотунро,
Бинушам оби ширини лаби Гулрезахотунро... 4 б.

Илова бар ин газалҳо як мухаммаси мадҳия низ ба тариқи анъанавӣ классикони гузаштаи адабиёти форсу тоҷик гуфтааст, ки аз 15 байт иборат мебошад. Ба тарзи дигар ғуем, ашъори мазмунӣ шиқӣ ва анъанавӣ доштаи шоир Ёрӣ, ки ҳоло дастраси мо мебошад 14 ғазал ва як қасидаро, ки ҳамагӣ 112 байт мебошанд, таъкил медиҳад. Аз ин ҷо ба чунин фикр омадан мумкин аст, ки аксари ашъори шоир мазмуни шиқоят аз зиндагӣ ва нобаробариҳои иҷтимоии замонашро ба назар мерасонад. Ёрӣ дар ин шеърҳо аҳволи вазнини худ ва ҳамдиёрони худро ба тасвир кашидааст. Шеърҳои бо матлаъҳои зерин аз ҳамин қабиланд:

1. Мусулмону чи нэшлэк бӣ, ки Рохарв овар ай рӯму,
Хурокуму оши боклегиwu тарси чоғар ай руму... ? б.

2. Мусулмуно ачаб ҳолэм батар шӣ,
Ки бахту толеҳам дар кӯҳу ҷар шӣ... 9 б.

3. Ғамэнда чова ҳолам ту нагуфтӣ дилбарэм яхпэк,
Наши парвот аз ҳуни дилу ҷашми тарэм яхпэк... 3 б.

4. Ало, эй Ванҷ, расво мекуни, нағзак макун, пур кун,
Қаран рут мижаву аврума, ам ришома ни хэр кун... 4 б.

5. Дар ин дунёи дун худро ачаб ғумрох мебинам,
Яке коре накардам, рӯзи худ бегоҳ мебинам... 6 б.

6. Зи ҳун бад шудам бо дарду меҳнат мубтало кам-кам,
Шудам аз сарбаландӣ паст амчу ҳоки по кам-кам... 3 б.

7. Айшу ниноғи ин ҷаҳон ҳеҷ насиби мо нашуд,
Ал мору мулки бегарон ҳеҷ насиби мо нашуд...

8. Арзи ғуломӣ мекунам пеши ту шоҳи мун,
Ал ҳурданӣ тугиести қок лӯҳсида пусти нои мун... 4 б.

Ин қисми ашъор аз 8 ғазал ва порчаҳо иборат буда, 36 байтро фаро мегиранд, ки шоир дар онҳо, асосан аз қамбағали, беқадрии замона нисбат ба шоирон ва ҳунармандон, набудани ҳурокулибосворӣ ва ё ки ба тарзи дигар ғуем, аҳволу зиндагии деҳқоно-

ни бенавон Ванчи онрӯзаро инъикос намудааст. Хуб равшан баён кардааст, ки ҳуроки он замон оши боқилогин ва тутпести қок буда пӯсти гулӯи бисёр одамонро захмдор ва бисёрихоро ба касаллиҳои жоғар гирифтор карда будааст. Доир ба қадру қиммати шоирон нарасидани амалдорон ва баъзе мардумон Ёрӣ чунин шикоят кардааст: «Дар мулки Ванҷ оҳанҷикак ай мо болотар шинаме, Ҳайрон бимондӯм, эй худо, худма аз Ванҷ ко кэме?»

Шоир дар ин байт «оҳанҷикак» устоди оҳангарро гуфтааст, ки дар маърақаҳо аз вай, яъне шоир баландтар ништа будааст ва барои ин ӯ дар Ванҷ чӣ қор қардан ва ба қучо рафтани худро надоништа ҳайрон будааст. Аз ин ҷо маълум аст, ки як қисми ашъори шоир мазмунҳои шикоят аз аҳвол ва замонро дар бар мегирифтааст.

Мавзӯи панду ҳикмат, ки мавзӯи анъанавӣ мебошад, дар ашъори Муллоёр низ хело хуб ба қор бурда шудааст. Панду насиҳат дар тамоми даврони башарият дорон аҳамияти фаровон буда, барои тарбияи насли наврас мавзӯи зарурӣ мебошад. Бесабаб нест, ки шоир Ёрӣ ба ин мавзӯ даст зада ҳовандагонӣ худро аз таҷрибаи зиндагии худ ва суҳанони ҳакимонан гузаштагонӣ маъмур оғоҳ мекунад. Барои равшан шудани фикрамони ин як ғазали шоирро хонем:

Файзу футуҳи дониш аз беҳабар наҷӯме,
Ҷӯғоту шири қаймоқ ай гови фар наҷуме.
Доим ниҳоли худрӯй тумч асту талх меваш,
Қори қабули мардум ай бепадар наҷуме.
Ай хом пухтакорӣ чашми умед надорам,
Тутпӯсте дар ҷувозук аз тути тар наҷуме.
Ҳастам ҳамеша, Ёрӣ, дар ҷустуҷӯи мазмун,
Монанди мардуми Зинг дар кӯча хар наҷуме.

Ё ки:

Наҷӯ, эй беҳабар, як майдан нуму нишун янда,
Бэбими ай паға бозе ки чу ман одамун янда...

Чунон ки мебинем Ёрӣ аз панду насиҳатгӯӣ низ дар қанор намондааст. Сад афеӯс, ки мо осори пурратари Ёиро дар даст надорем, агарна бисёр фикрҳои баланди шоиронаву олимонаро дар боби одам ва одамгарӣ меҳондем.

Як қисми зиёди ашъори Муллоёр ба масъалаҳои иҷтимоӣ, танқиди амалдорон, ҳокимон, қозию маъсумон ва умуман синфи доро равона карда шудааст. Асоси шӯҳрати Муллоёр дар байни ҳамдиёронаш ҳамин қисми ашъори ӯ, ки аксарият ба лаҳҷаи маҳаллӣ (дарвозӣ) эҷод карда шудаанд, ба рӯи қор овардааст. Сабоби ин шӯҳрати шоирро мо дар қисми интиҳоби сабку услубаш хоҳем гуфт. Вале дар ин ҷо бояд бигӯем, ки Муллоёр шоири му-

бориз на пешқадами замонаш буда, бар зидди ҳамагуна ҷабру зулм ва побаробариҳои ҷамъиятӣ муборизаи беамон мебурдааст. У ҳамаи ва дар ҳама ҳолат тарафдори халқи камбағал ва деҳқон буда, амалдорон ва гурӯҳҳои бекорхӯро зер танқид мегирад.

Муллоёӣ дар ҷанде аз шеърҳои ӯ, қозӣ, раис, муфтий, Давлатдодхон, Мулло Соир, Саидқосим ва дигаронро ҳаҷву масҳара кардааст. У дар ин шеърҳо ахлоқу одоб, ҷашмгуруснагӣ, тамаъкорӣ, зулмкорӣ ва моли мардум хӯрдани онҳоро бе ҳеҷ тарсу бим ошкоро баён намудааст. Шеърҳои бо матлаъҳои зерини шоир аз ҳамаи қабил ашъор мебошанд:

1. Худовандо, зи ман ҳастӣ ту розӣ,
Нигаҳдор аз хуруши қавми қозӣ... 6 байт.
2. Дар замону асри он амир Музаффар подшо,
Як ғуломе дошт номаш буд Давлат Додхон... 8 байт.
3. Ҳамон рӯзе, ки беморе зи мурдан дар ҳазар мезад,
Ғами исқот дар дилҳои маҳсумон асар мезад... 8 байт.
4. Бирафтэм сап-сапак андар сари ду,
Қи Наврӯзам беда як аспӣ фарбӯ... 5 байт.

Ин гуна ашъори танқидии Муллоёӣ ҳоло 27 байт ба даст омадааст вале пай бурда мешавад, ки онҳо дар асл хело зиёд будаанд. Муллоёӣ шоири ғушанишин ва хилватгузида набуда аксар ба воқеаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии замонаш ҳамоовозӣ карда, бисёриин воқеаҳои маҳаллиро ба шакли шеърӣ ба қайд даровардааст. Чунинчӣ, воқеаи маъзул шудани Давлат Додхон, омадани Қосим Додхон, муборизаи Ал-файзхон ва гирифтани Кобулро ва дигар воқеаҳо дар ашъори ӯ инъикоси худро ёфтаанд, аммо мутаасифона, ашъори дар ҳаҷви Сирочхон ва баъзе воқеоти дигар ба мо дастрас нашудаанд. Ғумон меравад, ки онҳоро Сирочхон ва ҳамтабақонаш аз байн бурда нобуд кардаанд. Басир Расо дар мақоллаи номбурда чунин менависад: «Аз 42 шеър, ки дар дасти мост, 13-тои он ба шахсони алоҳидаи таърихӣ ва воқеаҳои ба вукӯъомада бахшида шудаанд... Порчаҳои «Дар ҳаҷви Мулло Соир», «Ланги Омури», «Қори Турсун», «Дар мазаммати Мулло Вазир», «Ғиштонзамини», «Шикоят аз қозию раис», «Қори Давлатдодхон» ва бисёри дигар аз он қабил шеърҳои ӯ, ки дар ҳузури шахсони мазамматшуда гуфта шудаанд». (С. Ш. № 6—1966, саҳ. 100). Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки як қисми ашъори Муллоёӣ шеърҳои танқидии ӯ буда, дар соҳибҷавобӣ ва ҳаҷвгӯӣ низ истеъдоди кӯфӣ дорад.

Аз осори бадастомадаи микдоран хело ҳам кам Муллоёӣ пай бурда мешавад, ки ӯ шоири пешқадами замони худ, инъикоску-

нандан ахvoli дехқонони кӯхистон, муборизи ашадди нобаробарихон ҷамъияти феодализм будааст. Шоир дар ашъораш ғояҳои баланди одамдӯстӣ, донишомӯзӣ, баробарҳуқуқии инҷимой ва мисли онҳоро инъикос намуда, ҳатто ба ғойдаи шахсии худ нигоҳ накарда ҳокими замонӣ худашро (Сирочхон)-ро ҳаҷв карда, ҳимматбаландӣ ва баландфитратии худро нишон додааст. Муллоёр дар тамоми лаҳзаҳои ҳаёт ва воқеаҳои рӯйдодҳои таърих тарафдори мардуми меҳнатӣ мебошад. У ба ғойдаи ҳамагон ва ахлоқи ҳамида мардумро даъват намудааст. Муллоёр дар ҳаёт ва ашъораш ғояҳои баланди одамиятро тарғиб намуда, намунаи барҷастаи бехтарин ахлоқи одоби мардуми худ мебошад. Бесабаб нест, ки халқи Ванчу Дарвоз номи ўро мӯътабар дониста, шӯҳрати ўро ба дараҷаи шоир Мушфиқии Бухорӣ баробар медонанд. Дар Ванчу Дарвоз кам одаме ёфт мешавад, ки доир ба Муллоёр ҳикоятҳо ва ё шеърҳои надонад. Аз ҳамин сабаб аст, ки мардуми Ванчу Дарвоз бисёр осори адабии халқиро ба номи Муллоёр нисбат медиҳанд, дар тасаввуроти онҳо аз Ёрӣ шоири шӯҳратмандтар ва ҳозирҷавобтар набудааст. Дар ҳақиқат ҳам мардуми Бухорӣ Шарқӣ ашъор ва шахсияти ўро дӯст медоранд. Ўро шоири маҳбуи халқ меҳисобанд ва ҳамаи ин маҳбубият ва шӯҳрат беасос набуда, далелҳои ҳақиқӣ доранд.

САБҚ ВА УСЛУБИ ЭҶОДИИ ЁРӢ

Ёрӣ асосан ба сабки қадимии адабӣ, яъне сабки хуросонӣ шеър менависад. Дар ашъорӣ ў қалимоти илмӣ, маъмурӣ, (идораӣ) ва қалимоти душворфаҳми арабӣ ва мисли инҳо дида намешавад. У шеърро бо қалимоти ҳамафаҳм, соддаву хушоҳанг оро дода, бо ибороти адабии бадеӣ рангу бор менамояд. Ашъорӣ бо лафзу забони адабӣ навиштаи Муллоёр хело фаҳмо, раван, хушоҳанг ва бо ибороти дилангез навишта шудаанд, ки ҳусни шеърӣ ў салобатӣ махсусро доро мебошанд. Барои лутфу латофати газалҳои шоирро дарк кардан чанд матлаи газалҳои ўро хонем:

1. Дар ҷаман аз рашқи қаддат сарвро бунёд сӯхт,
То кунад ёд аз хиромат қомати шамшод сӯхт.

* * *

2. Чун қадат дар ҷамани даҳр сунавбар ҳам нест,
Бо ўзори ту муқобил гули аҳмар ҳам нест

* * *

3. Гуландоме, ки олам зери по чун соя пастастан,
Ба авҷи хонаи хушеди истиғно нишаст астан.

* * *

4. Эй гашта рузи равшанам аз меҳри рухсорат шабак,
Дар баҳри ғам саргаштаам дур аз барат ҳамчун самак.

* * *

5. Шухи бебоке, ки қатли бегуноҳон дӯшташ,
Ҷони сад соҳибдил он ҷо бастан як мӯшташ.

* * *

6. Гар ман ғаниқ нестам, з-ин ғиряам мақсуд чист?
Ашқи сурху руи зарду охи дардолуд чист?

* * *

7. Аз арақ то бар гули рухсор шабнам кардай,
Андалебосо маро шайдон олам кардай.

Қутоҳ ва ҳамчун хулосаи фишурдаи ғазалиёти Ёрӣ хонандаро ба ҳаҷмон ва бетаъсир намонда ба ҳар кас завқ ва латофати хо-се мебахшад. Санъати суҳан, таносуби алфоз, санъатҳои бадеӣ ва дигар аломатҳои шеърӣ дар ашъори Муллоёри Ёрӣ устодона ба қор бурда шудаанд. Вале дар баробари сабки хурсонӣ Муллоёр ва чанд тан аз шуарои Дарвоз як услубу равиши ба лаҳҷаи маҳаллӣ шеър гуфтанро ихтиёр карда ба ин восита сабки аҷибро ба қор бурдаанд. С. И. Климчицкий ин равишро анъанавӣ шуморида, ашъори Бобо Тоҳири Ҳамадонӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ, Шайх Саъдӣ, Амир Тазавариро ёдовар шудааст. Аммо ба назари мо, нағр аз Бобо Тоҳир ашъори шоирони боло номбаршударо лаҳҷавӣ гуфтаи дуруст намебуд. Шояд як-ду шеър барои ҳазлу намак-рози бар ашъорашон гуфта бошанд, вале ашъори Ҳофиз ва Саъ-диро лаҳҷавӣ гуфтаи дуруст наменамояд.

Дар ин ҷо саволе ба пеш меояд, ки чаро ба ин лаҳҷаи маҳал-лӣ танҳо шоир Муллоёр ва чанд каси дигар аз шоирони Дарвоз тӯғи пардаанд? Агарчанде ки мо дар боло дар ин хусус нуктаи назари С. И. Климчицкийро зикр карда будем, вале ба назари мо ин аниқтаро пеш гирифтани Муллоёр ва шоирони Дарвоз бесабаб наменамояд. Ба фикри мо, пеш аз ҳама ҳаминро бояд бигӯем, ки ин услуби шоирони Дарвоз ҳамчун парда ба рӯи ашъорашон навида, аз ҷанми амалдорон ва ҳокимон пинҳон кардани фикр-ҳои таъкидашон ба қор бурдаанд. Илова бар ин Муллоёр дар байни мардум шукрати зиёде дошт ва ӯ меҳост, ки ашъорашро ҳамон ҳаминроҳон донанд, аз ёд кунанд, дар тӯю сурҳо сароянд. Шояд боз як сабаби ба ин равиш шеър гуфтанро шоирон як навъ ба намак кардани шеърҳоишон ва роҳ додани ҳазлу шӯҳӣ ин ус-лубро ба қор бурда бошанд. Аммо чуноне, ки аз мазмунҳои ингу-на шеърҳо маълум мешавад, бештари онҳо ба шакли ҳаҷв, ҳазл ва маъйалаҳои иҷтимоӣ бахшида шудаанд, ки боз ҳам пардапӯшӣ намулдани ин ашъор диққати шахсро ба худ бештар мекашад. С. И. Климчицкий ин навъ шеърҳоро «фахлавӣ» номида аст ва

хамаи онҳо дар яке аз бахрон арӯз гуфта шудаанд. Чунончи аз эҷодиёти Муллоёр ду шеър дар бахри ҳазачи мусаммани солим, як шеър дар бахри ҳазачи мусаддаси маҳзуф ва як шеър дар бахри рамали мусаммани маҳбуни мақсур, ки ҳар чораш ашъори ба лаҳча эҷодшуда мебошанд. Ғайр аз Муллоёр шоирони Дарвоз Мулло Азими Қайфӣ, 3 шеър, Мирзо Маҳмуди дарвозӣ як ғазал, Мулло Мирхоҷаи Ноҷӣ 2 ғазал, Мирзо Лико як ғазал, Саид Аҳмади Орӣ як ғазал, шоир Чонии Хумби валиғӣ як ғазал ва шоир Ҳамидуллоҳи Дарвозӣ як ғазал ба ҳамин тартиб гуфтаанд, ки ҳамагӣ 15 ғазал (яъне 90 байт)-ро дар бар мегиранд. Олими забоншинос ва ҳам адабиётшинос С. И. Климчицкий аҳамияти ин адабиётро сазовор баҳо медиҳад: «Сбор и систематизация этой «областной» поэзии Таджикистана являются неотложной задачей и должны ставить новую главу в истории таджикской литературы и таджикского языка». Дар ҳақиқат ҳам ин навъи ашъор дар таърихи адабиёти тоҷик ва хусусан дар қисми доираи адабии Дарвоз воқеаи нав буда, як қисми адабиёти доираи адабии Дарвозро ташкил медиҳад.

Ин навъи ашъор аз як тараф барои ба ёдгор гузоштани забони лаҳҷавии маҳаллӣ ва пардапуш кардани мазмунӣ ашъор аз золимон ва ҳокимон, инчунин барои фаҳмо будан барои ҳамаи мардуми маҳаллӣ хело хуб бошад ҳам, вале аз доираи танги маҳаллӣ барои натавонистан ва барои хонандаи умумӣ форсзабонон номафҳум ва ё душворфаҳм буданашон он қадар ҷолиби диққат набуда, ва баъдҳо ривочу раванг наёфта аз миён рафтааст.

Бунёдгузори ин навъи шеърӣ (лаҳҷавӣ) ба тариқи равшан маълум нест. Аммо аз он ҷое, ки Муллоёр бисёр табъи шӯҳ ва шахси ҳаззол будааст, чунин гумон меравад, ки ососгузор ва пешгуфтори ингуна ашъор ҳам бояд Муллоёр бошад. Дар ин ҷо далели аввал он аст, ки амалдорон ва ҳокимони дарвозии замони шоир аксар аз тири ҳаҷви Муллоёр захмдор ва расво шудаанд, чунончи ӯ ин мазмуно дар як шеъраш чунин изҳор кардааст:

«Ёрӣ бигуфт ин сухан, дар мулки Ванчу ҷои танг,
Гирам қаламро гар ба каф, сад мирро расво кунам».

Далели дигар он ки Муллоёр нисбат ба Мулло Азими Қайфӣ ва дигарон ба ин лаҳча зиёдтар шеър навиштааст. Аз ин ҷо, таҳмин меравад, ки ин шеvaro дар доираи адабии Дарвоз шоир Муллоёр аз дигарон пештар ва бештар ба кор бурдааст.

Хусусияти ин ашъор дар он аст, ки баъзе аз онҳоро бо андак таҳрир ба забони адабӣ баргардонидан ва ҳамафаҳм сохтан ҳеч душворӣ надорад. Чунончи Басир Расо шеърӣ бо радифи «шӣ»-и Муллоёрро бо феълӣ «шуд» иваз карда ва он шеър ҳеҷгуна шеърнавишти худро гум накардааст:

Мусулмоно, ачаб ҳолам батар шуд,
Ки бахту толеъам дар кӯҳ чар шуд.

Хусусияти дигари ин навъи шеърӣ боз дар он аст, ки дар онҳо баъзе калима ва ибораҳои хело ҳам қадимӣ ба қор бурда шудаанд, ки ҳоло дар забони адабии асри XIX ва ибтидои асри XX ба аксар одамон нофаҳмо мебошанд. Чунончи калимаҳои дар яке аз шеърҳои Муллоёр дучоршударо гирем: Нэшлэк (сиёҳии дар ҳоб қасро паҳш мекардагӣ), Бай Зикъяна (барои зик шудан), «паҳш кардан», «Нажғар» (ин тавр нағард), «Тағдарӣ» (остона, гуфтааст А. З. Розенфельд, вале дар асл ин рамкаи дар аст, ки дарро ба он мечаспонанд ва он аз се қисм иборат аст: сардарӣ, паҳлудари ва тағдарӣ) ва мисли инҳо. Дар ҳолати дигар қардани ин калимаҳо шеърҳо вайрон мешаванд. Албатта, пайдоиши шеърҳои лаҳҷавиро дар Дарвоз воқеаи ногаҳонӣ доистаи мумкин нест ва чунон ки С. И. Климчицкий менависад, дар таърихи адабиёти форсу тоҷик вай ҳамчун анъана ва воситаи намакин гардонидани ашъори шоирон буда ва шоирони маҳаллӣ ба он низ рӯй овардаанд. Ин сабку услуб дар илми адабиётшиносӣ ба худ ному унвоне нагирифта ва ўро танҳо «услуби лаҳҷавӣ» гуфтан мумкин аст.

Бинобар он ки осори шеърӣ, ки шоирони Дарвоз ба лаҳҷаи худ навиштаанд, ба ғайр аз як-ду шеър, ки Г. Галимова, А. З. Розенфельд ва нависандаи ин сатрҳо ба нашр расониданд, дигараш ба хонандагонӣ имрӯза он қадар дастрас нестанд. Зеро ғайр аз С. И. Климчицкий қасе ба ҷамъ овардан ва ба нашр омода кардани онҳо машғул нагардидааст ва С. И. Климчицкий баъзе аз онҳоро дар ҳамон мақолаи «Фаҳлавиёти Дарвоз» аз нуқтаи назари забоншиносӣ соли 1940 дар маҷмӯаи «Труды Таджикской баъ» т. IX история—язык—литература» ба қайд гирифтааст, ки дар ин 51 соли охир онҳо ба нашр нарасида мондаанд. Ба он нигоҳ накарда, ки мақолаи мазкур ба забони русӣ навишта шуда буд, то кунун ба забони тоҷикӣ ба хонанда пешниҳод нашудаанд. Ногуфта намонанд, ки ин шеърҳои лаҳҷавиро ҳам С. И. Климчицкий ва ҳам А. З. Розенфельд бо бисёр ғалатиҳо ва нусаҳаҳӣ нашр кардаанд. Вале ба хат дохил қардани ин навъ ашъор барои шахси он лаҳҷаро намедонистагӣ бисёр ҳам душвор аст, зеро ҳарфу овозҳое, ки тарзи садо ва талаффузи лаҳҷаро инъикос мекардагӣ дар алифбои лотинӣ ва ҳам русӣ, инчунин хати арабӣ камӣ мекунад. Аз ин рӯй, олимони номбурдаи болоро айб расондан мумкин нест.

Шояд дар тарзи навиштани мо ҳам ин хатоҳо такрор шаванд, зеро мо низ намоёндаи ин лаҳҷа нестам. Аммо, ба ҳар ҳол, ин қисми ашъоронӣ тоҷикро ба хонандагон пешкаш намудан аз ҷиҳати дур наҷаванд. Бинобар он ки ин лаҳҷа ва тарзи шеърсароӣ

фаромӯш нашавад, мо дар қисми мулҳакот ин ашъорро пешкаши хонандагон мегардонем.

Хулоса, Муллоёри Ёрии Дарвозӣ яке аз бузургтарин шоирони доираи адабии охири асри XIX ва ибтидои асри XX Дарвоз буда, то кунун ҳам дар байни ҳамдиёронаш шӯҳрати босазо дорад. Бинобар он ки ҳамдиёрони шоир меҳоханд ҷашни ёдоварии соли таваллуди ин марди аҷиб ва шоири дӯшдошташонро қайд кунанд, мо низ ҳамчун туёна ашъори мавҷудани шоирро, ки дар онҳо баъзе шеърҳои тоза ёфт шуда ва то кунун нашр нашуда низ мавҷуд аст, ба хонандагони гиромӣ пешкаш менамоем.

АШЪОРИ ЁРИ

Дар чаман аз рашки қаддат сарвро бунёд сӯхт,
То кунад ёд аз хиромат қомати шамшод сӯхт.
Оташи шиқат зи бас к-аз манқали дил шӯъла зад,
Дар гулу хангоми қатлам ханчари ҷаллод сӯхт.
Фитратам азбаски расвоипараст афтодааст,
Ватан бебоконаи ман шеваи иршод сӯхт.
Хеҷ кас тӯҳматнишони доғи маҳрумӣ мабод,
Басутуиро сина бар чон кандани Фарҳод сӯхт.
Бар фиреби ҷилваи дунёи дун, Ерӣ, маноз,
Кини аруси бевафо сад хонаи домод сӯхт.

* * *

Чун қадат дар чамани даҳр санавбар ҳам нест,
Ба узори ту муқобил гули аҳмар ҳам нест.
Сафҳаи руи ту, чоно, чи бало хушрақам аст,
Ки хати сабзи варо ҳочати мистар ҳам нест.
На на дайрест, ки охи дили садпораи ман,
Нитиком аз ту кашад фурсати маҳшар ҳам нест.
Содиқ, бода биёвар, ки дар ин хилвати хос,
Муҳтасиб нест рақиби касу ахтар ҳам нест.
Ба макоме бирасад он ки чӣ мазмун дорад,
Номан шавк, ки бар боли кабутар ҳам нест.
Нисбати лаъли лабашро ба шакар натвон кард,
Ки ба ширишнӣ ӯ нисбати шаккар ҳам нест.
Хун шав, эй пола, зи андуҳи зиёнкории ман,
Ки дил аз каф шуду дилдор муяссар ҳам нест.
Гриб, диллати факре, ки ту дорӣ хошо,
Ки ни дам аз хазрати султони Музаффар ҳам нест.

* * *

Гулаандоме, ки олам зари по чун соя ласт ашаш,
Ба авҷи хонаи хуршеди истиғно нишаст ашаш,
Суроғи худ ба ҷуз анқо касе ё раб, чӣ дарёбад,
Ки олам куштаи тири нигоҳи ҷашми маст ашаш.
Фасоҳат ҳам, малоҳат ҳам, назокат ҳам, латофат ҳам,
Зи дубоби таҷаммул ҳар чӣ хоҳӣ гар ту ҳаст ашаш.

Ба сони ғунча даст андар ҳиҷоби остин дорад,
Магар к-аз хуни ошиқ чун ҳино ранге ба даст ашаш.
Ба бозори муҳаббат толеи худ чайби худ кардам,
Бад-ин ғесу назар кардам, саропо то шикаст ашаш.
Дили ғамдидан ушшоқ дар баҳри талаб Ерӣ,
Чу моҳи то муҳайёи тапидан шуд ба шаст ашаш.

* * *

Ба сар аз ҳасрати оинаи дидор оҳангам,
Лаби захме намоён аст дар мавчи рағи сангам.
Чу шамъ аз мазраи офатнасиби ман ҷӣ мепурсӣ,
Ҳама бар душ баркам, сели ашкам, шӯъла дар чангам.
Ба мурдан ғар ба одам пур кунад паймонаи ҳасрат,
Ки дар даврат чу гул соғар ба чангу зор шуд рангам.
Тавофи он кабо дода асар перохани танге,
Ба домонаш занам чун гул... ҳаёле...
Ҳаёл андешаи савдои фикри хонаи ӯ буд,
Ки фикри оташе дорад ҳаёли нашъа оҳангам.
Ба васли гул чу шабнам гоҳ аз худ меравам, Ёрӣ,
Ки аз бедаступой низ аз рафтан намелангам.

* * *

Чу гул, андар чаман ман худнамоиро надонистам,
Чу булбул шуру афғону навоиро надонистам.
Ба поям шуълаи шамъи муҳаббат, ҳамчу парвона,
Шудам хокистару қалбошироиро надонистам.
Агарчанде, ки дар олам падидам ошноиро,
Вафо кардам ба ҳар кас, бевафоиро надонистам.
Ба ғардуи ҳамчу Мачнун содалавҳ афтодаам, Ёрӣ,
Ба ҳар ёре, ки дил бастам, ҷудоиро надонистам.

ОХИР ЧАРО НАГРЕХТӢ?

Эй гашта рузи равшанам, аз меҳри рухсорат шабак,
Дар баҳри ғам саргаштаам, дур аз барат ҳамчун самак.
З-ин гулшани беҳосилӣ чун ғунчаам хунинҷигар,
То шарҳи ҳоли худ кунам, ку, аҳли розу маҳрамак?
Ҳар ғаҳ, ки ояд дар ҳаёл тарзи тақаллумҳои ту,
Пошида ғӯё дам ба дам дар синаи решаи намак.
Фарсудачисму лоғарам чандон, ки тарсам баъд аз ин,
Созад фалак номи маро аз сафҳаи эҷод ҳақ.
Хуршедосо дар ғамат бар ман даме ором не,
Субҳ аст Роҳарвам ватан, шом аст, яъне, Ғумаяк.
Ғаҳ Юсуфхонгӣ кунам, гоҳе Масеҳомашрабӣ,
Мавҷи сиришкам бар замин, ҷавлони оҳам бар фалак.
З-он дам ки аз мулки адам мондам бад-ин олам қадам,
Як дам ноёсудам зӣ ғам, умрам расида сиву як.

Ёрӣ аз ин беҳудамулк охир чаро нагрехтӣ?
Пеши шалоқи нокасон мондам басе монанди пак.

РАВОСТ

Шуҳи бебоке, ки қатли бегуноҳон дӯсташ,
Ҷони сад соҳибдил он ҷо бастан як мӯсташ,
Сарв аз қаддаш ҳичил, сунбул зи мӯяш мунфайл,
Сарв по дар гил зи рашки қомати дилҷӯсташ.
Гар ба пеши ҷашми масташ барфишонам ҷон, равост,
Зон ишоратхо, ки бо ман дар ҳама абрӯсташ.
Аз ҷи рӯ хуршеди тобон бо ту созад ҳамсарӣ,
Ё ду ҷаъди анбарин ё наргиси ҷодусташ?
Новаки мижғони хунрезаш пай қатлам кифост,
Аз ҷи рӯ, ё раб, надонам ранча дар бозусташ?
Мазҳари рах пеши андози ниғаҳхо ёр нест,
Қунтаи рашкам аз он, к-оина рӯ бо рӯсташ.
Сардмехриҳои ҳубон рӯзи Ёрӣ тира қард,
Домани сахро ҳувайдо аз рами охусташ.

ДАР МАЗАММАТИ ҚОЗИВУ МУФТӢ

Худоё, гар зи ман ҳастӣ ту розӣ,
Ниғаҳ дор аз хурӯши қавми қозӣ,
На зулм аз қозиву на аз раисам,
Малул аз муфтии маҳзарнависам.
Ки шон гаштанд бо эшон мушавваш,
Асо дар дасту бар кӯрон асокаш.
Ба ҳам гаштанд ҳамчун ҳалқаи ҷим,
Дилоншон танг ҳамчун ҷашмаки мим...

* * *

Эй гули боғи дилбарӣ, то ту шудӣ зи ман ҷудо,
Сабру суқун зи дил ҷудо, рӯх шуда зи тан ҷудо.
Шарҳи қамоли ишқро қарда з-оташи ҷигар,
Синаи Бесутун ҷудо, тешаи Қӯҳкан ҷудо.
То ба ҷаман даромадӣ, аз қаду орази ту шуд,
Хор ба дил, қадам ба гил, сарв ҷудо, суман ҷудо.
Юсуфи Мисри ҳуснию в-аз пай як назораат,
Қарда гулу зи ҳар тараф, мард ҷудову зан ҷудо.
Миснади тахти дилхушӣ тарки алоиқ асту бас,
Қаби қаби даҳр як тараф, гар шудам аз ватан ҷудо.
Дарани пучи муддаӣ, Ёрӣ, нахар ба ними ҷав,
Нисбати сеҳр дон ҷудо, мартабаи сухан ҷудо¹.

* * *

¹ Газетан «Балдахони советӣ» аз январи соли 1990.

Фасли баҳор мавсими гул нолаи хазор,
 Афғон, ки нест дар назар он ёри гулғизор.
 Омад баҳору гунча ба тарфи чаман шукуфт,
 Нашкуфт гунчаи дили ман ох аз ин баҳор.
 Дӣ дар чаман ба нолаву фаръёд булбуле,
 Ин нагма месурӯд ба ҳасрат зи шохсор,
 Ин аст магар вафои гулу аҳди гулистон,
 Бори фароғати қафасу нолаҳои зор.
 Хуш булбуле, ки чон бибарад дар шиканчи дом,
 На ҷаври боғбон кашаду на ҷафои хор.
 Гашта вафо ба хоки дарат пойбасти ман,
 Варна маро ба кӯи ту номехрубон чӣ кор?
 Рафтам агар ба ҳасрати дил охир аз дарат,
 Дилро гузоштам сари он кӯн ёдгор.
 Ин оташе, ки дар дили Ёри нухуфт ишк,
 Навбад аҷаб зи хокаш агар сарзанад шарор¹.

КАСИДАИ ЁРИ ДАР МАДҲИ АМИРЗОДА АБДУЛАҲАД ҲОКИМИ ВИЛОЯТИ ҚАРМИНА:

Эй шаханшоҳи малониклашқари гардуниқор,
 Ахтари бурчи саодат, моҳи авҷи ифтихор.
 Офтоби дину миллат сояи парвардигор.
 Фаҳри даврон қуръат-ул-айни шаҳаншоҳи Бухор,
 Бод доим ёслу наслу тахту бахтат барқарор.

Насри иқболат ба тоиди зафар маъмур бод,
 Дидаи субҳ аз ғубори макдамаи пурпур бод,
 Номе некат чун садо дар шашҷиҳат машхур бод,
 Дар саховат Ҳотами тай бар дарат муздур бод,
 Аз шучоат дастбусат Рустаму Исфандиёр.

То ниҳодӣ бар сарири давлати олий қадам,
 Зулму бедод аст яксар ҷодапаймои адам,
 Субҳи раҳмат мезанад ҷӯш аз саводи шомӣ ғам,
 Лутфу эҳсонат масовӣ бар залилу мухтарам,
 Филҳақиқат дар тариқи салтанат ин аст қор.

То гули рӯят ба бустони хилофат чилва дод,
 Сарв аз рашки қадат по андаруни гил ниҳод,
 Дар чаман бихрому бин, эй сарвари олиниход,
 Баҳри таъзими ҷамолат дастбасту кафкушод,
 Дар тавозуъ бедаи маҷнун, дар дуо барги ҷанор.

Бод нахли коматат аз боғи даврон баҳраманд,
 Дӯстонат сарфарозу комёбӯ арҷманд.

¹ Маҷмӯъ-ул-ашъор, рақами В 1210, вар. 62-6, захиран институту шарқшиносии Ленинград.

Турки чашматро мабод аз ранчи махмурӣ газанд,
 Душманат бодо залилу очизу хору нажанд.
 Дар ду олам сарнагуну рӯсиёху шармсор.
 Эй фидоят Ёрии саргаштаи зору забун,
 Дар ҷаноби ҳазратат ҷурмам гузашт аз ҳад фузун.
 Ман кию, мадҳи ту, эй шоҳзодаи соҳибқурун,
 Дар талотум гар набошад баҳри бахшоиш кунун,
 Рӯзгорам мунқалиб гардиду аз каф рафт кор.

ДАР ҲАҚВИ МУЛЛО СОИР

Ҳамон рӯзе ки беморе зи мурдан дар ҳазар мезад,
 Ғами исқот дар дилҳои махсумон асар мезад,
 Мулло Соир магар он дам ба дунболи падар мезад,
 Маро исқот медӣ гуфта хуноб аз ҷигар мезад.
 Агар исқот кам мебуд, об аз дида сар мезад,

Зи мардум гар яке нафс аст, махсумро дусад бошад,
 Ҳавои нафси ӯ аз шарт берун, бсадад бошад,
 Агар гову харе гиранд, гуяндаш намад бошад,
 Агарчи ҷояшон мисли сандон дар Скард бошад,
 Раис дунболи исқоти Саид Қосим лагад мезад.

Раис бо додараш бар ҷониби боло равон гардид,
 Шунид ӯ Хоҷабегим мурд, он гаҳ дав-давон гардид,
 Паи исқот ҳамчун ҷонвари соҳибқирон гардид,
 Зиёро ҳам шунид, аз мурдани ӯ шодмон гардид,
 Раис бар ҷониби Рованд қадам фархундатар мезад...

Зи ҳар кас гар бимирад ҳар, бувад Соир саровозаш,
 Ҳамон харро бубандад ӯ чу дар гахворан нозаш,
 Ҳама муллову муфтиро бикун дар қисса оғозаш,
 Муллогул, гар раис дам зад, бугӯ харфи дигар бозаш,
 Магар, ки аз қадим Мирзо, мухаммас баҳри ҳар мезад?

КОРИ ДАВЛАТДОДХОҲ

Дар замоне асри он мири Музаффар подшоҳ,
 Як ғуломе буд номаш буд Давлатдодхоҳ.
 Хизмате фармуд шаҳ уро ба Дарвози шариф,
 Дафъатан ҳамроҳи сарбозони худ ӯ шуд ба роҳ...
 Муддати ду сол он ҷо маснаду маъво гирифт,
 Баъд аз ин ду сол ҷояш рафт Қосимдодхоҳ...
 Меҳрубонӣ кард ҳазрат гуфт: гуед ӯ биёд,
 Лек шамшераш бигиред аз миёни ӯ шумо...

Ҳамдигархоро бидида дар вилоёти Ғузур,
Карда беҳад дар ҳақи фарзандҳои худ дуо...
Чун дароварданд назди ҳазрат он мардудро,
Бар даҳони у заданди мушт хизматгорҳо...
Ресмон бар гарданаи бастанд бо сад ҷабру зулм,
Бурда партофтанд хизматгорҳо уро ба ҷоҳ...
Қатра гар якҷо шавад, Ёрӣ занад селоб ҷуш,
Худ ба зӯри мардуми Дарвоз мебошам гувоҳ!

ЧОҚГИРЕБОН ШУДА РАФТЕМ

Дардо, ки асири руҳи ҷонон шуда рафтем,
Парвонаи он шамъи шабистон шуда рафтем.
Ҷамъияти дилро талабидем ба олам,
Аз дасти фалак чоқгиребон шуда рафтем.
Аз ҷабру ҷафои туву аз таънаи агёр,
Доманзада дар ҷулу биёбон шуда рафтем.
Дар водии ишки ту қаландар шуда Ёрӣ,
Аз Ванҷзамин саҳт гурезон шуда рафтем.

КАМ КАРДАИ

Аз арақ то бар гули руҳсора шабнам кардаӣ,
Андалебосо маро шайдон олам кардаӣ,
Кишвари дил бо сипоҳи дарду ғам нағрифт ҷой,
Ишратободам ҳама тороҷи мотам кардаӣ.
Хору зорам куштаӣ, дар хоку хун афгандаӣ,
Эй сазои ман, ки ошиқ гаштаам, кам кардаӣ...
Гуфтам андар дидаам, чун мардумак ҷоят кунам,
Ваҳ ҷӣ созам, чун назар аз дидаҳо рам кардаӣ...
Тири миҷгонат зи баҳри куштани Ёрӣ бас аст,
Теги абрӯро ҷаро бо заҳр якдам кардаӣ?

МАҚСУД ЧИСТ?

Ғар ман ошиқ нестам, з-ин гиряам мақсуд чист?
Ашки сурху ранги зарду оҳи дардолуд чист?
Пои дил дар қайди занҷири муҳаббат мубталост,
Чун кунам тадбири қор, эй дӯстон, беҳбуд чист?
Умрҳо шуд соядорам, ҷабҳа фарши роҳи туст,
Боз мепурсӣ, ки руҳсори ту гардолуд чист?
Теғ бар сар, доғ бар дил, дар вафодорӣ чу шамъ,
Фарши таслимам нигар, табъи ту нохушнуд чист?
Шеваи ишқу пас он ғаҳ фикри мастурӣ хатост,
Қисвати маҳбуби моро ратби тору нуд чист?
Васли ёрам даст доду доманаи додам зи даст,
З-ин пас акнун судани дасти надомат суд чист?

Оташи рухсораат гар чони Ёриро насухт,
Бар хати мушкинат, эй мах, инфиюли дуд чист?

НАЧҶМЕ

Файзу футӯҳи дониш аз беҳабар начӯме,
Чурготу ширу қаймоқ аз гови фар начӯме.
Доим ниҳоли худрӯй тумчасти талх меваш,
Кори қабули мардум аз бепадар начӯме.
Аз хом пухтакорӣ чашми умед надорам,
Тутӣӯсте дар ҷавозак аз тути тар начӯме.
Ҳастам ба як-ду лукма парвардан қаноат,
Навволаи даҳонпур шому саҳар начӯме.
Меғӯм шеърӣ холис ранги ҳалоиқи га,
Аз гову хар навомем, лоқу лапар начӯме.
Ҳастам ҳамеша, Ёрӣ, дар ҷустуҷӯи мазмун,
Ҳамранги мардуми Зинг дар куча хар начӯме.

ДАР МАЗАММАТИ МУЛЛОВАЗИР

Гум шав аз ин диёр, ту эй хирасар Вазир,
Дандон фитода аз даҳанат мисли гурги пир.
Чо ёб, чой, рафта ба он чой чой гир,
Қ-аз шумият мабод занон тарки шӯ қунанд.
Хар гаҳ туро бубинаи (д) у абру ғуру қунанд...

ҲОЛАМ БАТАР ШӢ

Мусулмоно, ачаб ҳолум батар шӢ,
Ки бахтӯ толеам дар кӯҳ ҷар шӢ.
Надим дар умри худ як соати нек,
Ба хар мулке, ки рафтам шӯру шар шӢ,
Ба хар кас лофи якрангӣ задам ман.
Маро душмантар аз кайдуми зар шӢ.
Ба боғи ҳам бимондам остаяк по,
Билагҷидам, ки мағзоям бадар шӢ.
Ба ҳар хона, ки рафтам, соҳиби он,
Ҳанӯз дар пойгаҳ бум к-ӯ бадар шӢ.
Бидонум як лаби нуне ки бихрум,
Навола дар гулӯ чун лукки дар шӢ.
Бихурдум об аз боло бизад курт,
Ки поёнтар бирафту танбатар шӢ.
Биншондам бедаи маҷнун сар зад ангет,
Бидохтам харбуза ӯ қачқапар шӢ.
Чаро, Ёрӣ, зи бахти хеш ноӣ,
Ки толеъ дар азал ин буду бар шӢ?

Хурокму оши боклегиву тарси чоғар ай рӯму¹,
 Мусулмуну, чи нэжлэк² бй³, ки Роҳарв овар ай руму.
 Хамй ову чалу борундагй бай зэқяна⁴ бас бй,
 Заҳаст⁵ боз ига⁶ фикри мурани гову хар ай рӯму.
 Ба ҳоки даҳр яқсун ғаштаям тағпали⁷ қаҳ ворй,
 Лигаи сум мекэнад як подаи гӯлу кар ай рӯму.
 Таи хешэт⁸ жувукмун⁹ мекэни охир чй зулм аст ин!
 Ту, эй девори меҳнат, ита бисёр нажгар¹⁰ ай рӯму.
 Ва ранги тухми кирмак паҳлигардун рағди¹¹ коқэнда.
 Ва ҳар дам золи дунё мешапа хокистар ай рӯму.
 Намунад ҳамта мирзогй ва ранги модагови фар,
 Ба пода мисли тевил мепара як лағмар ай руму.
 Таи бори ғами дунё ва ранги тағдарй, Ёрй,
 Сутун мундем амзо¹² бор мезад подар¹³ ай рӯму.

Дар ин дунёи дун худро ачаб гумроҳ мебинам,
 Яке коре накардам, рӯзи худ бегоҳ мебинам.
 Зиҳи онҳо, ки дар дунё бикарданд кори укборо,
 Накардам ҳеҷ коре ман миёни чоҳ мебинам.
 На савму на салот аз ман, на ҳаҷу на закот аз ман,
 Зи баҳри инқадар худро ачаб гумроҳ мебинам.
 Дар айёми ҷавонӣ қадри умри худ надониستم,
 Кунун дар вақти пириӣ умри худ кутӯҳ мебинам.
 Дар ин дунёи беҳосил, ба фиски пур шудам моил,
 Зи тавба будаам коҳил, ачаб гумроҳ мебинам.
 Худовандо, ту Ёриро ба вақти марг имон деҳ,
 Ки худро аз сағони осии даргоҳ мебинам.

* * *

Абдулфайзхон номи худ охир ҳувайдо кардаӣ,
 Дар миёни подшоҳон шур барпо кардаӣ.
 Сӯхтӣ Хилдискро охир ба сад ҷавру ситам,
 Аз сари банди Питев Хуфа тамошо кардаӣ.
 Нангу номуса ба дарвози надодӣ, шоҳи ман,
 Тақя бар афгон аҷоиб кори бечо кардаӣ.

1 Ай рӯму—аз румон, аз болоямон.

2 Сиёҳне, ки дар ҳоб шахсро зер мекунад.

3 Бй—буд.

4 Зэқяна—барон зикӣ.

5 Заҳаст—задаст.

6 Боз ига—дигар бор.

7 Тағпали қаҳ ворй—коҳи зери но шуда.

8 Таи хешэт—дар зери худат.

9 Жувукмун—пахш кардан.

10 Ита нажгар—интавр нагард.

11 Рағд—замин.

12 Амзо—ҳар қадар, ҳар чанд.

13 Подар—подари, пояи дар.

Хони Қобулро гирифтӯ мулки афғонро ба ҷанг,
Хони Қобулро ба хоки тира яксон кардаӣ.

* * *

Зи хуи бад шудам бо дарду меҳнат мубтало кам-кам,
Шудам аз сарбаландӣ паст ҳамчу хоки по кам-кам.
Ба парҳезӣ бимурдам, эй худо, ту раҳм бар ман кун,
Фатири хушк хурдам, гаштаам аз мағзи по кам-кам.
Зи дарди ҷашм, Ёрӣ, гиря пеши ҳақтаоло кун,
Ки шояд аз қарам бахшад туро рӯзи шифо кам-кам.

Арзи гуломӣ мекунам пеши ту, шоҳи мун,
Аз хӯрдани тутпусти қок бэфлэх¹ пусти нои мун.
Ростам қарай, эй сулама, пӯстам беду,
Ё не ки мирзоим диҳӣ, ку қосаҳои ҷойи мун...
Қуқои гушам шаш ҷо шиқилик² қуним,
Ҷав ҷоштам дараке хокшорӣ ҷои мун. (?)
Ёрӣ агар дар қӯдакӣ осуда зоеъ шудӣ,
Рӯзе, ки пири мерасад, эй войи мун, эй вой мун.

* * *

Айшу нишоти ин ҷаҳон, ҳеҷ насиби мо нашуд,
Аз молу мулки бегарон, ҳеҷ насибӣ мо нашуд.
Ангуру нору харбуза, тутпусти ширин хушмаза,
Аз маска болои фатир, ҷурғотҳои беназир.
Ҳеҷ насиби мо нашуд, ҳеҷ насиби мо нашуд.
Ин шеърро хонд Муллоёр, бедарак шуд аз ин диёр,
Занҳои хуби мулки Ванҷ, ҳеҷ насиби мо нашуд.

* * *

Газам лабҳои майгуни руҳи Гулрезахотунро.
Бинӯшам оби ширини лаби Гулрезахотунро.
Агар меҳмон шавад, ҷонро ба иқдомаш фидо созам,
Ба поиандозинаш бахшам Рау, Жовиду Убгоро³.

* * *

Гумайзаминро қардан гузаргоҳ,
Шому сахар оянд саломгоҳ,
Гӯям хабар чист? Эй малик⁴, гандум.
Гуфтам бигрезам ба сӯи бармол,
Ҷобуксавор омад дар бол,
Гӯям хабар чист? эй Малик, гандум.

¹ Бэфлэх—қанда шуд.

² Шиқилик—ямоқ.

³ Рау, Жовиду Убго—номи деҳаҳои дар Ванҷ буда.

⁴ Малик—номи падари Муллоёр аст.

Ало, эй Ванц, расво мекунй, нагзак макун, пур кун,
 Каран рут¹ мижаву аврума, ам ришоман ни хэр кун².
 Гарангободи Рохарвэт ба мо бисёр тацан дорад,
 Ту дандун кун паноху гинай³ гаждэн⁴ туфсур кун.
 Чй парво дорй, эй аблах, ту ай неку бади олам?
 Ба мисли гов шикам пур кун, шабак бархез нухшур кун.
 Надонистем шукри неъмат ай бахши сазонома,
 Фалак намайандамун⁵ партофт, гуфт олы тавамур⁶ кун!

* * *

Начу, эй бехабар, як майдаи нуму нишун янда⁷,
 Бэбими ай пага бозе ки чу ман одамун янда.
 Ту хин дуниста бин⁸, ки ин кэлити чои хэрсунай,
 Надуме⁹ ай кадим бахши чй умаан¹⁰ одамун янда.
 Бэдом¹¹ як майда боклугин ки кекеш мекина халқа,
 Шикам омос, кэртек, дам ду поям, саргаранг янда.
 Хамуш, Ёрй, дар ин фачмулк ту, охир чанд менолй?
 Надорй рах, ки бэгрэзй, бэшин ай дарди чун янда!

Мэни дармунда харчанде, ки мекэнэм потелэк¹ янда,²
 Наши хец хосилэм як пилтаи токи шилэк³ янда.
 Хама дар ин замуна сохиби нуну шину⁴ ай чума,
 Мэни фалхос⁵ бод камбе⁶ ва ранги бодхэрэк⁷ янда.
 Агар накэнэм⁸ чу чаплоки чегелма⁹ поргию чэргй¹⁰,
 Бэмэрме¹¹ охир ай личй зэмистуни хэнэкиандда.
 Дэлэм мега, вахез¹² чу кэн бэра¹³ бай мэлки обода,

¹ Рут—кандан.

² Хэр кун—бикан.

³ Гина—чормагз.

⁴ Гаждун—күдакон.

⁵ Намайандамун—моро ин чо партофт.

⁶ Тавамур—гандамур.

⁷ Янда—ин чо.

⁸ Бин—буданд.

⁹ Надуме—намедонам.

¹⁰ Умаан—омадаанд.

¹¹ Бэдом—бидех ба ман.

¹ Потелэк—пойзадан.

² Янда—инчо.

³ Шилэк—күхна.

⁴ Шину—шуданду.

⁵ Фалхос—бечора.

⁶ Камбе—менушам, мехурам.

⁷ Бодхэрэк—як навъ парандаи борхур.

⁸ Накэнэм—накунам.

⁹ Чэгэл—либосҳои дарида.

¹⁰ Поргию чэргй—ямоқ задани чизи дарида.

¹¹ Бэмэрме—мемурам.

¹² Вахез—бархез.

¹³ Чу кэнбэра—аспаша чу гуфта рафт.

Чи истмй¹⁴ бахши як қошуқ ҳопикови тэнэк¹⁵ янда.
 Бэфармим¹⁶ яктарй⁷¹ отолае як кафгарди¹⁸ орда,
 Анэз як курт нахӯрдэм, мегира¹⁹ садкас фэлэк²⁰ янда.
 Наёфтас ранги мои хэлпэти²¹ хар чо хэдовандй,
 Бағайр аз шири²² як носрй чавини шэлмэтэк²³ янда.
 Накан чуне дар ин дунё, ғами амдо²⁴ махур, Ёрй,
 Аз аввал то охир ҳеч кас наёфтас ризқ ва фэк янда.

Ғамэнда¹ чова² холам ту нагуфтй дилбарэм яхпэк³,
 Наши⁴ парвою аз хуни дилу чашми тарэм яхпэк.
 Чу медунй ки чанд вакте аз бари ту чун каме⁵,
 Биё доманкашун як бор тори сарэм яхпэк.
 Чунин фэлхок⁶ ворй дар таи мэткий⁷ бэчэк⁸ сарма,
 Каполэнда⁹ бэбинй, биниям мағзи сарэм яхпэк.

* * *

Ғал¹⁰ бэдумат¹¹ ки ту чу¹² зэлфа парешун кара бий¹³,
 Мэраки хэрхэпэка¹⁴ бе сару сомун кара бий.
 Азма ки зэрвимэт¹⁵ шэк-шэки шэк шим¹⁶ ба барэт,
 Хич надоим¹⁷ як мачак, ови чишма¹⁸ чу Чайхун кара бий.
 Ба азизун, бэзэргун, калануни Дарвоз,
 Мэни сахмотаи сахмотара ҳайрун кара бий.

14 Истмй—меистй.

15 Ҳопикови тэнэк—дам каш ордоба.

16 Бэфармим—бифармудан.

17 Яктар—камтар.

18 Яккапард—як каф орд.

19 Мегара—мешавар.

20 Фэлэк—овози пой.

21 Хэлпэти—нобакор.

22 Шири—ордоб.

23 Носрй чавини шэлмэк—нони нимхоми часпаки чавин.

24 Амдо—беҳуда.

1 Ғамэнда—дар ғам бударо.

2 Чова—читавр.

3 Яхпэк—каме, андаке.

4 Наши—нашуд.

5 Чун каме—чон меканам.

6 Фэлхок ворй—чормағзи бепуст барин.

7 Дар таи мэткий—дар таги санги лунда.

8 Бэчэк—чикадан, задан.

9 Капол—косахонаи сар.

10 Ғал—ҳозир.

11 Бэдумат—медонамат.

12 Чу—чон.

13 Кара бий—кардай.

14 Мэнаки хэрхэпэка—мани хурдакаки бечораро.

15 Амза ки зэрвимэт—хар қадар ки туро зорй кунам.

16 Шэк-шэки шэк шим—наздик шудам.

17 Надонм—надодиам.

18 Ови чишма—оби чашма.

Сари тунди Покашон¹ ғамгинэм кардаст,
 Ба Тутак² расидэм, рахгирэм кардаст.
 Бирафтем сап-сапак³ андар сари ду⁴,
 Ки Наврузэм бэдо⁵ як аспи фарбу⁶.
 Чунон рохим⁷, ки ай Гишхун бадар шим,
 Ба тавларзаву сардард сарбасар шим,
 Бигуфтумшон, ки эй ёрон, муборак!
 Кичо реме⁸ акиби мо каторак.
 Нигоҳшун мекунэм хар чор-хастан,
 Хашарвор аз кафоям рожа⁹ бастан,
 Таву тавларзаву сардарду сармо.
 Хама як сӯ, Ерии бечора танҳо.

Умрхо шуд, ки гирифтори тум¹, эй хелагарӣ,
 Хама дам ташнаи дидори тум, эй хилагарӣ.
 Ранги парвона надорам ба касе рузу хаво,
 Моили оташи рухсори тум, эй хилагарӣ.
 Рӯз дар пеши дарэт мисли сагон нужэк кэме²,
 Нестам хечи ғам аз эвару³ шӯи сияҳат,
 Талхакаф аз хуши қимори тум, эй хелагарӣ.
 Раҳма мепоя, мессора, қахрунун хэраме⁴,
 Ёри дилталху дилафғори тум, эй хелагарӣ.
 Ёрии мазлуму бечораро ғамгин карай,
 Ба ҳазор доғ харидори тум, эй хелагарӣ.

* * *

Дар мулки Сангевни⁵ дароз,
 Дод мезанан аз бевахо.
 Гуфто, ки ҳайб⁶ нест, ай, тағо,
 Бай мо⁷ ни Гишхун⁸ амтарай.

* * *

-
- 1 Покашон—куталест мобайни қишлоқҳои Ғумаяк ва Гишхун дар Ванч.
 2 Тутак—чоест дар Ванч.
 3 Сап-сапак—охиста-охиста.
 4 Ду—деҳа.
 5 Бедо—бидод.
 6 Фарбу—фарбех.
 7 Роҳидан—ба душворию азоб роҳ рафтан.
 8 Реме—меравам.
 9 Рожа—қатор.
 1 Тум—туам.
 2 Нужэк кэме—нолаву афғон мекунам.
 3 Эвар—додаршуй.
 4 Қахрунун хэраме—қахрашон меояд.
 5 Сангевни дароз—деҳаест дар ноҳияи Қалъаи Хум, ки зодгоҳи модар.
 6 Муллоёр аст.
 7 Хайб—айб.
 8 Бай мо—дар мо ҳам.
 8 Гишхун—номи деҳаест дар Ванч.

Вусто⁹, ту дар ин боги пури мева бэбин,
Дар ҳар таи тут қофилаи бева бэбин.
Рангзард занакӯ дидем дар рӯзи баҳор,
Ту боз ай юҳо¹⁰ мастиву ноз, ишва бэбин¹¹.

(Аз баёзи Дарвоз)

МУЛЛОЁРИ ЁРИ

Кори Турсун ҳамагӣ ҳилаи бечо бедабаст¹,
Ҳокибат² ҳосили ӯ ҳамраи Ваҳё³ бедабаст.
Ваҳти рафтаишуна ки бишнавеи ай мараке,
Ҳамтари чарҳаи кампир чағопо⁴ бедабаст.
Чанги дарвоза бидунист Қарими катасар,
Ва ҳамин умаҳашон⁵ ҳосил гумрах бедабаст.
Ва дили мӯ⁶, ки та зоғарсӣ⁷ ра чакмез қаран,
Тарси дунё ҳамагӣ дар дили уно бедабаст.
Ар кадумашон чи қадар пур қаран ай мура⁸ ҷувол,
Ту бубинию дилаш харбуза савдо бедабаст.
Мураи мардуми Дарвоза ва шотӣ⁹ барамен,
Мураи мардуми узбак ва ҷуволо бедабаст.
Ҳайфи ӯ рузи давондан, ки на бим Қалъаихум,
Ага не, ай сари кӯҳ ваҳти тамошо бедабаст.
Амқа тиршап ки қаран мӯ на расӣ ҳеҷ қаса,
Ҳазрати Хизр гумон-му қати мо бедабаст.
Ёри сурхсар ин байта барои меғуфт,
Ки бидунанд ама мардум, ки Мирзо бедабаст.

БАЙТҲОИ АЛОҲИДА ВА Ё ФАРДИЁТИ ЁРИ

Чаро бо дӯстонат ҳарфи бедастур меғӯй?
Муллоёри ғариби бенаворо кӯр меғӯй?

* * *

Дар мулки Ванҷ оҳанчиқак ай мо болотар шинаме,
Ҳайрон бимондӯм, эй худо, худо аз Ванҷ ко кэме?

* * *

⁹ Вусто—усто.

¹⁰ Юҳо—онҳо.

¹¹ Пақл аст, ки боре занони дар бог нишаста аз Муллоёр шеър талаб ме-
уманд ва ӯ дафъатан ин рубоиро меғӯяд.

¹ Бедабаст—будааст.

² Ҳокибат—окибат.

³ Ваҳё—водие дар ноҳаи Тавилдара мебошад.

⁴ Чағопо—беҳуда.

⁵ Умаҳашон—омаданашон.

⁶ Ва дили му—ба дили мо.

⁷ Зоғарсӣ—номи куталест.

⁸ Мура—мурда.

⁹ Шотӣ—нардбон.

Рақибамро намехоҳам, ки дар пояш халад хоре,
Кас нест, ки сумбатарвор, бишканад уро.

* * *

Рақибамро намехоҳам, ки дар пояш халад холе,
Чунонаш дуст медорам, ки дар ҷанмаш газад море!

* * *

МУЛҲАҚОТ

МАҲМУДИ ДАРВОЗИ

(аҳволашро аз «Ганчи парешон» А. Ҳабибов соли 1984,
Душанбе, сах. 46):

Зо¹ дучорум санами хосасухал бонамаке,
Офати чону дилу ишвагари камгапаке.
У рамия зи ману мун зи гамаш мурам зор,
Ёфт мазмуни муну гашт бигуфт нармакаке.
Ту чӣ дорию дилат аз пай ман чун хун аст,
Гуфтамаш чалд² марав, дамта бигӣ якдамаке.
Гуфт хап шав, ки бубом аз сари ту бингараме,
Хала пақ-пақ³ ту биё, то ки набинад касаке.
Эй, ки чунум садқат, мумаву бобум садқат,
Гуфт аҳ аз муни саркал, ки бумураст мараке⁴.
Ба худову сари бобам, ки навомем⁵ аз ту,
Мезанэм куртама чок, хала бадар ша мараке.
Гуфтам, эй чони ширии, оруми чунут на мунум?
Қаҳ-қаҳ ханда кара гуфт биё як шабаке.
Гуфтамаш шав, ки биёи ту чи ғав-ғав⁶ куниме,
Гуфт не-ис, хама хованд биё нармакаке.
Рафтамӯ шодикунон ҳалқа задэм дар кӯяш,
Сина бо сина ниҳодам, ду лаба бо лабаке.
Саҳт оғуш гируфтум, ки наҷунби ай қош,
Гуфт ночом гуруфтӣ, чӣ кунум аҳ мунуке.
Хумри Маҳмуд ба шаст умаву ҳафтод расӣ,
Ҳарзи аъвол намудем ба ӯ як шабаке.

¹ Зо—зад.

² Чалб—тез.

³ Пақ-пақ—ҳам-ҳам.

⁴ Марақ—мардақ.

⁵ Навомем—намехоҳем.

⁶ Ғав-ғав—ғавго.

МУЛЛО МИРХОЧАИ НОҶИ (нигаред А. Хабибов

«Ганчи парешон», Душанбе, 1984, сах. 107):

Маҳваши лапбашанди¹ гулрухсор,
Лудӣ² бо ман ба лаъли шаккарбор.
Оразаш хиру³ абрувонаш теғ,
Тар пуру яд⁴ бигуфтামаш бисёр.
Лудум⁵, эй нозанини шаккарлаб,
Ба мурдак⁶ аз лабон ду-се, чор.
Ят⁷ ба паҳлӯи ман нишаст он гул,
Додӣ⁸ гулҳо ба гушаи дастор.
Даст дар гарданаш ҷудум⁹ маҳкам,
Нустум¹⁰ андар бараш бад-ин атвор.
Чеми¹¹ оҳувааш ба сад ишва.
Путчи¹² новакаш намуд афгор.
Лафзи шуғнию ҳарфи дарвозӣ,
Ноҷиё, ширу шакарат гуфтор.

ҒАЗАЛИ НОҶИ ДАР ПАЙРАВИ АЗ ХОҶА ҲОФИЗИ ШЕРОЗИ

Ало ё ҳай ҳа луливаши ҳайкалҳамоилҳо,
Шиям¹ калкоти² ҳэшбура сабук ҳамранги каҳгилҳо.
Зи пун³ то сар хату холи ҳалилун ҳоламе кушта,
Ҳэш ай сар, сабр ай дил, фарра ай тан баста маҳмилҳо.
Набаста вожуки⁴ дустӣ дар гарданум якрах,
В-у сохти санги мармар дошт дил дар ҳалли мушкилҳо.
Лабе буроя⁵ чун ғунча, агар гап мезана тутӣ,
Ҳасал, шахду шакар реза, биёву кун тановилҳо.
Бувад дар чашми ман рафтори ӯ кавги сахаргоҳӣ,
Замин миннат куна, раҳ мерава армун дар дилҳо.

¹ Лап башанд—бисёр хуб.

² Лудӣ—гуфт.

³ Хир—оғтоб.

⁴ Яд—бие.

⁵ Лудум—гуфтам.

⁶ Ба мурдак—буса ба ман диҳед.

⁷ Ят—омад.

⁸ Додӣ—зад.

⁹ Ҷудум—кардам.

¹⁰ Нустам—нишастам.

¹¹ Чем—чашм.

¹² Путч—мижа.

¹ Шиям—шудам.

² Қалкот—гаранг.

³ Пун—поён.

⁴ Вожук—ресмон.

⁵ Буро—агар лаб кушояд.

Буровард усмаву зо⁶ сурма бо чашмони шахдош,
Сафеда сурхй бо лунчо⁷, хане⁸ бо панча гул-гулхо.
Ғапучук⁹ дар таи бори ғамаш, Ноҷй, чупук¹⁰ мундум,
Надо рӯ бо мун ҳаргиз амқадар¹¹ шим¹² зору моилхо.

(Аз забони Едгори Роҳарвй навишта)
МУЛЛО МИРХОЧАИ НОҶИ

Шав хоу диём, лахти чигар, лаъли лави дурдуната,
Чандон тамошохо карэм чашмуни пурмастуната.
Сурхй зиҳй¹ бай лунҷо носпотй² хушбурам³ карй,
Гаштй раҳи шоҳэм зай, бод аспй қач пурхуната⁴.
Ман қарчғайни⁵ дар камэм, чашмом ҳавзи синатай,
Лй қот бэчэнбй, мегирэм, мурғовихои сината.
Дар майлиси суроэ пос, дастэм бэду дастэм дэроз,
Дастэт агар холй бувад қап⁶ мекунэм дэствоната.
Арму намонад дар дэлэм, важғаб⁷ занам дар рут пэрий⁸,
Алвонавор⁹ биспүфэм¹⁰ лаъли лави дурдуната.
Розию шартй мегирэм, шахшулиота бас кунй,
Хунсор ва чангот накэним, вахти бимонэм фуната.

(Аз баёзи Дарвоз. Ноҷй)

Як рах напурсй ту маро, ту корумеву чокэме,
Заҳреваи зи морчэкэт¹ имрӯзма фардо кэме.
Аз ў бари девори ту вахте бэшэм мэн рӯпарў,
Оу мегирэм дар чои худ, вахтеки сар боло кэме.
Аз мэн на тарфэ дуа мунд на мағзи чормағзу ҳамел,
Ганчури мумам холй шй, охир мэна расво кэмй.
Хушбэран софэм карай, нозанини маҳлиқо,
Сурхира зан дар линҷхот, бо худ маро шайдо кэме.
Дигар машин дар пешакэм, заҳрат дари талхам кафй,
Дар талхии чонқанданэм, шистай тамошохо кэме.

⁶ Зо—зад.

⁷ Линчо—рухсор.

⁸ Хани—хина.

⁹ Ғапучук—мачак-пачак.

¹⁰ Чупук—мачак.

¹¹ Амқадар—он қадар.

¹² Шим—шудам.

¹ Зиҳй—задй.

² Носпотй—ношпотй, муруд.

³ Хушбура—хушбура.

⁴ Ин мисраи аз шахмот аст, яъне гаштй руху шоҳамро задй бо аспй қач-
рафторат.

⁵ Қарчғайн—мурғ шикории шохинмонанд.

⁶ Қап—қапидан, гирифтан.

⁷ Важғаб—ба шикам хоб рафтан.

⁸ Рут пэрий—рӯ ба рӯй.

⁹ Алвона—як навъи шафтолу.

¹⁰ Биспүфэм—супофидан, макидан.

¹¹ Зи морчак—заҳри аз мор чакида.

(Аз баёзи Дарвоз)
МУЛЛО АЗИМИ КАЙФИ

Навомем¹ ай слуми бевасила,
Зи ҳар ҷо кирмаки бетору пила.
Биёрем ҳар ғаҳе чанде², ки умай,
Агар чанде, ки бошад ҷумат шила³.
Слуми хушку холӣ бе алек аст,
Чизем медӣ бошӣ дар тори нила⁴.
Агар нунаш бидеҳ як ҳафта ҳар рӯз,
Саворӣ мекунӣ, охир, ту фила.
Намебахша ба ту нафси занакро,
Магам розо кунӣ марди вакила⁵.
Ту угам бәрда дар хуна фэрум,

.....
Ба шаҳват пеша кун, Кайфӣ, ба дунё,
Худо бад бинаме марди бахила.

(Аз девони дастхати Кайфӣ)
КАЙФИ

Дар ови хунук нуни тунук сар назаме¹ пок,
Беғайр ғанӣ ҳар фақири дар назаме пок.
Ҳар раҳгузаре дим слум асту алайке,
Бо марди раҳӣ ҳар гапу чанбар назаме пок.
Сирре, ки даруни дили ман асту ниҳунӣ².
Ҳам бо падару модару хоҳар назаме пок.
То лавма қафундэм³, ки ба ҳолам бараамен-аш,
На бо пашаи мода ва нар на назаме пок.
Лофе назаме мән, ки наэм итару утар⁴,
Сарма ва сари ҷоҳили ҳар ҳар назаме пок.
Бечораам мачруҳ сари мастӣ надорэм,
Муланди шукайнӣ⁵ ба сарам пар назаме пок.
Кун мундэм шиштэм ба сари кохи киноат,
Ҳу баҳри тамъ ранги қаландар назаме пок.
Дар пеши бахилуну лаҳимуну хабешун,
Аз гушнагии хеш дами сар назаме пок.

1 Навомем—намефорад.

2 Ганде—ҷуку ганде—майда-чайда.

3 Шила—пора-пора (жанда).

4 Нила—болои сарам.

5 Вакил—вакили хангоми акди никоҳро дар базар дорад.

1 Назаме—намезанам.

2 Ниҳунӣ—ниҳонӣ.

3 То лавма қафундэм—то сухан огоз кардам.

4 Итар-утар—ин тавр он тавр.

5 Шукайнӣ—монанди шукайиҳо (Шукай— деҳаи дар қисми Афғонистон).

Вахте, ки Алӣ бошад бичум ҳар чӣ, ки медам,
 Ҳ нест даме бар дари Камбар назаме пок.
 Харгиз нарамe бар дари навкисаи зардор,
 Рухсора ба ранги гули заъфар назаме пок.
 Хотамсифате нест, дареғ амтари хотам,
 Пайма ва дари мэрчэки¹ хурбар назаме пок.
 Љустан зи шаҳу мир чизе муслиҳатам нест,
 Ёҷуҷсифат садди Сикандар назаме пок.
 Мир марди калун аст, шаҳ аз мир калунтар,
 Дар тори ду кас пояи мунбар назаме пок.
 Чое, ки натуме нарамe пома намуме,
 Аз пеши занэм хаставу дар чар назаме пок...

(Аз баёзи дастхат)

То нир гараме одам, қомат гараме чахта,
 Дар чахта пайи дунё, месоза чахочахта.
 Хирсу ҳаваси дунё, лонқ ба чухун¹ дорад,
 Пирона муносиб чист, окирвай² пэрпахта.
 Аз пири дусадсола тавфиқи чухуну беҳ,
 Гофил зи худо бошанд, мардуни хумуррафта.
 Пире, ки чухун табъ аст, ӯ бобаи шайтун аст,
 Дузах барамон фардо, шайтун қатӣ бадбахта.
 Бас кай кунуме, Кайфӣ, фосиқмазаи фиска,
 Дузах бигира фардо, бай кофара дузахта.

МИРЗО ЛИҚО

Ғал¹ бэдуме, ки ту чу зулфа парешу карай,
 Мунэки хархапака² бе сару сому карай.
 Амза умэм ва барат³, ҳече надонм ту мэчак⁴,
 Руи чашмэм ба бари рум ту чайҳу карай.
 Карай айшу нишота ва рафеқуни дига,
 Ситаму ҷавра насиби мани маҷлу⁵ карай.
 Рузи мурэм, ки кабудпуш гаран пиру ҷавон,
 Ни чӣ инсоф, ки ту қуртата гулгун карай.
 Ба ҳазизуну бузургуну калумои худо,
 Сӯхта-сӯхта мна дар хишқ ту бурю карай.

¹ Мэрчэк—мурча.

² Чухун—ҷавон.

³ Окирва—?

⁴ Ғал—ба маънои ҳозир, ки дидам.

⁵ Хархапак—хушкшударо.

⁶ Амза умэм ва барат—ин тарқ омадам ба наздат.

⁷ Надонм ту мэчак—надодӣ ба ман бўса.

⁸ Маҷлу—ба маънои Маҷнун.

(САИД АХМАДИ ОРИ)

Мни дармунда ҳарчанд мекунэм сад потэлэк¹ янда²,
Наши ҳосил ва мэн як пилтаи тоқи шэлэк³ янда.
Ҳама дар ин замуна соҳиби нун шию ай чума,
Мни фалҳос⁴ бод камбе ва ранги бодхэрэк⁵ янда.
Бирафтан булбулу дар боғ мэн руи чучаву чандэм,
Зи ҳам вазгаб⁶ кэме қоб-қоб чун мурғи кэрэк янда.
Дилэм мега вхез чу кун бра бар мулки обода,
Чӣ истэме бахши як қошуки қапикови⁷ тунук янда.
Биёрэм яктарй⁸ оталиву ук капгири ора⁹,
Ҳанӯз як курт нахурэм мегира сад кас фалэк¹⁰ янда.

(Чонӣ, аз деҳаи Хумби Вали,
аз навиштаи ҳуди шоир)

Шав, ки умэм ва дарэт, шахми ту мар-мар кэнаме¹,
Чархаша мунда ҳамаш, пилтата тар-тар кэнаме.
Важгаб² зом³ таҳи поресаи⁴ огил ва фэрӯ,
Аз дарун гови фарэш⁵ нолэшу нэхшар⁶ кэнаме.
Гуфтэм убарта брам бингарэм ӯ чони ширин,
Рафтэмэ дим⁷, ки чи пэшт ховайю хэр-хэр кэнаме.
Бахши ведор қаранэш санга ҳавола бэкарэм,
Саги зориша бэдим бай рума ҳар-ҳар кэнаме.
Лифама⁸ зом ва миюн бахши гирехтан энгам,
Ва дилэм боз бигуфтэм, ки сагэш сэр кэнаме.
Боз як рӯзи дигар рафтэм, ки бэшинэм ва қатиш,
Мэна, ки дӣ ва паси новачо мэнҷар⁹ кэнаме.
Хавагармэш¹⁰, ки ва мэн ҳеч гапи рост на зо,
Ва дурӯггӯй дили Чонира бе пар кэнаме.

1 Потэлэк—пой куфтан.

2 Янда—ин чо.

3 Шэлэк—кухна.

4 Фалҳос—роҳгум, фақир.

5 Бодхурак—номи як паранда.

6 Вазгаб—ба шикам ҳоб рафтан.

7 Ҳапикоу—ордоба.

8 Яактарй—каме.

9 Ора—орд.

10 Фэлэк—ногаҳон лайдӯ шудан.

1 Шаб ки омадам ба дарат, шамъи ту мар-мар мекунад.

2 Вазгаб—ба шикам ҳобидан.

3 Зом—задан.

4 Пореса—шифти оғел.

5 Гофи фар—гови қисир, бе шири бегӯсола.

6 Нэхшар—нушор.

7 Дим—дидам.

8 Лифама зом—банди шалвор гирифтаму оҳанги гурехтан кардам.

9 Муңҷар—ба маънои ҷой кардан, пинҳон шудан.

10 Ҳавагармэш—ба маънои садқааш шавам.

ҲАМИДУЛЛОИ ДАРВОЗИ (аз баёзи Дарвоз)

Аспо захмэм¹ дар мулки Ванҷ,
Ин байта ман барпо кэме.
Рангэм ва ранги заъфарун,
Ҳак ай дилэм, мэн чо каме².

ҚОЗИ НАБОТИ ДАРВОЗИ:

Хафаву зик шидам, гуфтор навомем¹ галак²,
Фикри хов дорэм, бедор навомем, галак.
Дилам мега: чу куну³ Дарвоз бэра,
Боз ай афғони хунхор навомем, галак.
Боша⁴ пусти бэкагову аз ситаму чаброра,
Музаву маҳсии булғор навомем, галак.
Боша нони арзанин, ки мудум ғаж⁵ бэзанэм,
Деги оши сари бозор навомем, галак.

* * *

МАСТОНИ РОХАРВИ:

Вусто⁶, ту ин боғи пури мева бэбин,
Дар ҳар таи тут кофилаи бева бэбин.
Рангзард, занэко дидем дар рӯзи баҳор,
Ту боз ай ўхҳо⁷ мастию нозу ишва бэбин.

* * *

МУЛЛО ДУСТИ ЁГЕДИ:

Ғал¹ бэдумат², ки ту чу зэлфа парешун кара бий³,
Мэнаки хэрхэкэка⁴ бесару сомун кара бий.
Амза ки зарвимэт⁵ шэк-шэки шэк шим⁶ ба барэт,
Ҳич надоим⁷ як мачак ови чашма чу Чайхун кара бий.

¹ Захмэм—монда шудан.

² Намедонам, чй кор кунам.

¹ Навомем—намефорад.

² Галак—хозир.

³ Чу кун—аспа камчин зану рав.

⁴ Боша—бошад.

⁵ Ғаж задан—хондан.

⁶ Вусто—усто.

⁷ Ўхҳо—онҳо.

¹ Ғал—хозир.

² Бэдумат—бидонам, ки.

³ Бий—будй.

⁴ Хэрхэкэк—хурдакак.

⁵ Зарвимэт—зорй кардан.

⁶ Шэк-шэки шэк шим—наздик шудам.

⁷ Надоим—надодиам.

Ба азизуну бэзэргуну калунуни Дарвоз,
Мэни саҳмотаи саҳмотаро⁸ хайрун кара би

МИРЗО ШАФЕЪИ ДАРВОЗИ

Вало ки мэн чураи шато¹ навоме²,
Аз лулии бозингари маддох навоме.
Аз бевазани дубини дубоф навоме,
Аз додани як севи туруш навоме.
Аблаҳ бувад он кас, ки бисорад занакоро,
Аз рафтани пак-пак паси девол навоме.
Шафеъ, ту қабул кун ба чаҳон қисмати ҳақро,
Чаннат на талаб, ё нагу аз нор навоме.

МУЛЛО ХУЧАИ ДАРВОЗИ:

Мехурам доим ба ёди дӯст хуноби чигар,
Нест моро улфате ғайр аз ту дар халқи дигар.
Нисбати ҳусни ту дар олам набошад заррае,
Нест моро дар ду олам ғайри ту ёри дигар.
Шарбати ҳусни туро рӯзе агар орам ба каф,
Дар дилам н-ояд ҳавои шаҳду ҳалвои дигар.
Мекашӣ ҳар дам ба чашмони сиёҳат сурмае,
Мекунӣ ҳар соате сад ишваву нози дигар.
Ғамзааш қону диламро, Хуча, чун бетоб кард,
Гиряи ошиқ ба маъшуқаи бувад кони шакар.

Эй ситамгар, ман асири чашми шаҳлоят шавам,
Ҷоми васлат бар каф орам, бодапаймоят шавам.
Медихӣ фандам, ки рӯзе хоҳӣ дидан рӯи ман,
Эй тасаддуқ бар фиребони дилосоят шавам.
Мехиромӣ дар чаман чун кабк андар кӯҳсор,
Бо дилу чонам фидои қадди болоят шавам.
Ҳаст дар нахли вучудат себу бодому анор,
Ман фидои нахли зебову дилороят шавам.
Раҳм бинмо соате пеши мани Хуча бие,
Мурдам аз хичрат нигор, хоки қадамҳоят шавам.
Шаб ки дидам дар хаёлам чилваи чононаро,
Аз даруни дил кашидам наъраи мастонаро.
Гар хаёли ту кунам, чун мум мегардад дилам,
Ишқ дар дил чо кунад ин пешаи шоҳонаро.
Хуча, чун майли ҷамоли дӯст мекардӣ чӣ суд,
Ишқ месӯзад дили чандин туву чононаро.

* * *

⁸ Саҳмота—камфаҳм, нодон.

¹ Шато—риёкор.

² Навоме—нестам.

Ақл меғуяд: тамошои гулу гулзор кун,
Ишк меғуяд: тавофи хонаи дилдор кун.
 Ақл меғуяд: бирав дар мадраса такрор кун,
 Ишк меғуяд: ки хай-хай тарки ин гуфтор кун.
 Ақл меғуяд: бирав дар гушан масҷид нишин,
 Ишк меғуяд: ки мону тарки ин гуфтор кун.
 Ақл меғуяд: ки расоият аз ҳад ҳам гузашт,
 Ишк меғуяд: хато кардӣ, ки ёди ёр кун.
 Ақл меғуяд: бихон дарсу китоби илму фан,
 Ишк меғуяд: дилу чон дар сари ин кор кун.
 Мочарои ақлу ишкат ин замон аз ҳад гузашт,
 Хез, эй Хуча, тамошои гулу гулзор кун.

* * *

Эй зи ишқи ту кабутар гаштаам дар осмон,
 Сӯзишат аз дил гузашту ҷо бикард дар устухон.
 Ман ба худ гуфтам, ки дилро барканам аз рӯи ту,
 Дил ба ман гуфто, ки фурсат нест моро ин замон.

* * *

Имсол баҳор омаду гул хуррам шуд,
 Сӯзиш ба даруни синаам маҳкам шуд,
 Эй ҷуран чон, ба холи ман ғиря бикун,
 Ҷон дар тани ман бисухт, хокистар шуд.

ИРФОНИ БЕНАЗИР:

Ёр ҷу мохи чордах рухро мунаввар кардай,
 Орази тобандаро сӯи ман бар кардай.
 Наргиси шаҳло нигоҳаш нуги ханҷар кардай.
 Теғ абруро синони Сому Рустам кардай.
 Рағбате рӯи ракибон дориву бар ман каме,
 Дил рабудӣ аз ману бо ғайр гаштӣ ҳамдаме.
 Орзуи васли ту доим, ҳамеша бар ман аст.
 Баҳри қатлам, холи ҳиндуру муҳайё кардай.
 Навниҳоли қоматат зеботар аз сарви сийё,
 Қабк мегардад хичолат аз хиромат, эй парӣ,
 Тутии ширинсухангуфторӣ, ё қабки дарӣ?
 Печу тоби зулфи худро мори печон кардай.
 Андалебмонанд дорам нолахо шаб то сахар,
 Ханҷари мижгон синони Гев дар мо кардай.
 Офтоби дӯстӣ дар шӯълаи рӯи ту нест,
 Зарраи меҳру муҳаббат дар дили сарди ту нест,
 Мисли ту нозукбадан дар Чину Мисру Рум нест,
 Шонаи шамшод бар мӯи зарафшон кардай.
 Ҳамдаму улфат нагаштӣ бо ман, эй хурлико,
 Орзу дорам, ки бошам ёри ту, эй бевафо.

САИДАТТОРИ РАҲМОН (АТТОРИ):

Ало, эй дилбари чонам, ки ман курбони чашмонат,
Ба дил чандин ҳавас дорам, бубинам руи хандонат.
Барои ту чӣ чиз ёбам, ки ту хушнуд зи ман гардӣ?
Бибахшам тӯхфае, ё ки диҳам ҷонро ба фармонат.
Чу кавгон аз барои ту, дар ин кӯҳсор мегардам,
Ки то афтад ду чашмонам ба руи моҳи тобонат.
Ба сад ҳиллаву найранге, ништастам ман дар ин пешат.
Ки охир бо ду чашмам бидидам лабу дандонат.
Чу Аттории мастона, ки дар роҳи ту паймудаст,
Шабе меҳмони ту бошам, нишинам рӯи дуконат.

* * *

Шудам ошиқ ба чашмони ту духтар,
Шудам охир гирифтори ту духтар.
Ту эй духтар, ба ҳоли ман бикун раҳм,
Шудам парвонаи гирди ту духтар.
Агар рӯзе, ки як борат набинам,
Сари роҳи ту ҳар дам менишинам.
Ду чашмам сӯи ту аз баҳри дидан,
Туро ман орзу дорам, бигирам.
Ту, эй духтар, ба дил раҳме дорӣ?
Агар раҳмат бувад пешам биёӣ,
Ту медонӣ гирифтورات кӣ бошад?
Гирифтورات бувад Мирзо Аттори.

* * *

ДАВЛАТИ АБДУЛЛОЗОДАИ ВАНҶИ

(аҳволашро аз «Сарояндагони Октябрь дар Бадахшони советӣ»
Ҳабибов А., соли 1986, Душанбе, сах. 114—121 нигаред):

Сол аст ба ман фирқати якрузан ин мох,
Хун гашт дилам баҳри ту, эй шӯхи дилоро.
То рафтӣ зи пешам ту ба сад нозу карашма.
Хуш аз сари ман рафту нагашт ҳеҷ кас оғох.
Охир зи ғамн ишқи ту, эй зухрачабинам,
Ҳоҳам равам аз пеши ту имрӯз то фардо.
Рафт аз бари ман дилбари шириндахани ман,
Овора шудам баҳри ту, эй маҳваши барно.
Ар кас, ки талаб созад аз ин байт мувашшах,
Зоҳир шавад исми санам хонаи боло.

(ситора)

* * *

Ниҳоли тозагулзори баҳорӣ,
Мисоли сабзаҳои ҷӯйборӣ.
Залилам кардӣ дар назди рақибам.
Забонам лол гашт аз дилфигорӣ,
Рабуда дил зи ман он шӯҳи барно,
Ба нозу ишваву бо макру зорӣ.
Бувад вирди забонам васфи дилдор,
Ба ин нолоқикуву хоксорӣ.
Яке бар ман назар соӣ, бисӯзам,
Зи ишқат то дами мурдан ба хорӣ.

(Назарбӣбӣ)

* * *

То ниқоб аз чехран гулранг боло кардай,
Ҳамчу булбул ошиқонро масту шайдо кардай.
Ҷилвагоҳи хеш дар чашмам тамошо кардай,
Шӯҳрате дар арсаи офоқ пайдо кардай.
Қиммати ҳуснат аз ин рӯ чанд боло кардай.

Волаи тарзи хирому ишва бар души туам,
Синачоки ҳасрати субҳи баногӯши туам,
Чун хуми май аз камоли шавқ дар ҷӯши туам,
Эй дилоромам биё, муштоки оғӯши туам,
Муддате моро асирони таманно кардай.

Ҳеҷ кас аз дастат, эй дилбар намеебад амон,
Кардай аз баҳри қатли халқ абруро камон,
Новаки миҷғони шӯҳат карда дилхоро нишон,
Қай асар созад ба гушат нолаи дилхастагон,
Анча зулмат беҳаду ҷабру ситамхо кардай.

Ҳаст арзи муддао якчанд байти мухтасар,
Дар китобат кардаам васфи ту шӯҳи бесамар,
Хома аз миҷғон, сиёҳи кардам аз хуни ҷигар,
Окиле гар бинишавад, гуяд, ки эй Давлат, нигар,
Ин муҳаммасро ба васфаш хуб иншо кардай.

200 p. 64. l.

ملا یار و نجی
احوال و اشعار